

^HAİHS'nin 6 § 3 e) HÜKMÜ ANLAMINDA TERCÜMAN YARDIMINDAN YARARLANMA HAKKI

Dr. Mehmet ÖNCÜ*

GİRİŞ

Bir sanığın, aleyhine yürütülen kamu davasını etkili bir şekilde takip edip savunmasını hazırlayabilmesi için, öncelikle yargılamada kullanılan dili anlaması ve bu dilde meramını etkili bir şekilde ifade edebilmesi gerekir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ("AİHS" ya da "Sözleşme") 6 3 e) hükmü de, bu ilkenin bir gereği olarak, 6. maddenin 3. paragrafında sanığa tanınan en temel savunma hakları arasında, "[Bir suç ile itham edilen herkes], mahkemede kullanılan dili anlamadığı veya konuşamadığı takdirde, bir tercüman yardımından ücretsiz olarak yararlanma [hakkına sahiptir]" güvencesine yer vermiştir.

Yargılamada kullanılan dili anlamayan ya da konuşamayan sanığa tanınan bu hakkın temel varlık nedeni, dil yetersizliği nedeniyle yoksun kaldığı fiili duruma karşı sanığın yargılamaya etkili bir şekilde katılabilmesine ve savunmasını hazırlayıp sunabilmesine imkân sunmak; adil yargılanma hakkının gereklerinden etkin bir şekilde yararlanmasını sağlamak¹ ve yargılamada kullanılan dili anlayan ve konuşan sanığa nazaran maruz kaldığı fiili

---

^H Hakem incelemesinden geçmiştir.

* Cumhuriyet Savcısı, 2000-2001 öğretim yılında Belçika'da (*Université catholique de Louvain/ Université Saint-Louis*) insan hakları hukuku alanında yüksek lisans yapmış, 2007-2011 yılları arasında ise Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde hukukçu olarak çalışmıştır. 2012-2014 yılları arasında Adalet Bakanlığı tarafından hazırlanıp AİHM'ye sunulan Hükümet görüşlerinde denetim görevini üstlenmiştir.

¹ A.Ş. Gözübüyük/F. Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması - Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yetkisi*, Ankara 2011, s. 311.

dezavantajları ortadan kaldırarak² yargılanan kişiler arasında eşitliği sağlamaya çalışmaktadır.

Ceza yargılamalarında sanığın kendi yargılanmasına gerçek anlamda, etkili ve adil yargılanma hakkının gereklerine uygun bir şekilde katılabilmesi, AİHS'nin 6. maddesinde açıkça öngörülmemiş olsa da, adil yargılanma hakkının özünde var olan bir haktır³. Bir sanığın kendi yargılanmasına etkili bir şekilde katılma hakkı, sanığın sadece duruşma ve tartışmalara katılabilmesini içermemekte, ayrıca duruşmalarda konuşulanları anlayabilmesini, bilinçli bir şekilde tartışmaları takip edebilmesini, olay ve olgulara, maddi vakıalara ilişkin kendi versiyonu ya da bakış açısını anlatabilmesini, çıkarlarına olan kararları zamanında alabilmesini ve dolayısıyla etkili olarak savunmasını hazırlayıp sunabilmesini de kapsamaktadır⁴.

Anlaşılabacağı üzere, yargılamada kullanılan dili anlamayan ya da konuşamayan sanık açısından, suçlamalar ve bunların fiili ve hukuki dayanaklarını “*anlama*” ve “*meramını anlatabilme*” açısından, bu hak hayati öneme sahiptir. Hatta kullanılan dili anlamayan ya da konuşamayan sanık, yargılamanın her aşamasında hazır bulunsa dahi, tercüman yardımıyla yararlandırılmamış ise, yargılamada hazır bulunmamış ve dolayısıyla kendi yargıla-

² *Luedicke, Belkacem ve Koç v. Almanya*, nos.6210/73, 6877/75 ve 7132/75, 28 Kasım 1978, § 42. Bu karar konusunda bk. P. J. **Duffy**, “Luedicke, Belkacem and Koç : a discussion of the case and of certain questions raised by it”, *H.R.R.*, 1979, s. 98-128; R. **Pelloux**, “Trois affaires allemandes devant la Cour européenne des droits de l’homme”, *A.F.D.I.*, 1979, 354 ve 355; V. **Berger**, *Jurisprudence de la Cour européenne des droits de l’homme*, Paris, Daloz, 2000, s. 356 vd.

³ *Stanford v. Birleşik Krallık*, no. 16757/90, 23 Şubat 1994, § 26; *Haralampiev v. Bulgaristan*, no. 29648/03, 24 Nisan 2012, § 30; F. **Sudre**, *Droit européen et international des droits de l’homme*, Paris, PUF, 2011, s. 466; D. **Tezcan**, “Tercümandan Yararlanma Hakkı”, *AÜSBFD (Prof. Dr. Cemal Mihçioğlu’na Armağan)*, C. 52, S.1-4, 1997, s. 697; D. **Tezcan**, M. R. **Erdem**/O. **Sancakdar**, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, Ankara 2004, s. 217.

⁴ Bu konuda bk. *Colozza v. İtalya*, no. 9024/80, 12 Şubat 1985, § 27; *Barberà, Messegué ve Jabardo v. İspanya*, no. 10590/83, 6 Aralık 1988, § 78; *S.R. v. İtalya* [Kom. Kar.], no. 33212/96, 14 Ocak 1998; A. **Gouttenoire**, “Le droit de participer à son procès”, in F. **Sudre**, J.-P. **Marguénaud**/J. **Andriantsimbazovina**/A. **Gouttenoire**/M. **Levinet**, *Les grands arrêts de la Cour européenne des Droits de l’Homme*, Paris, PUF, 2009, s. 387 vd.

masına katılmamış gibi muamelede bulunulmalı; karar verilmiş ise, sanığın yokluğunda verilmiş gibi kabul edilmelidir. Belirtilmelidir ki, sanığın gıyabında verilen mahkûmiyet kararı, daha sonra başka bir yargı organı önünde, sanık dinlendikten sonra, “maddi olgular” ve “hukuki değerlendirme” açısından esastan inceletilememesi kaydıyla, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (“AİHM” veya “Mahkeme”) tarafından “açık adaletsizlik” (*denial of justice - déni de justice*)⁵ olarak nitelendirilmiştir⁶.

Aşağıda, AİHM kararları dikkate alınarak, tercüman yardımından yararlanma hakkının değişik boyutları incelenecektir. Sırasıyla, bu hakkın sanık hakları açısından önemi, Sözleşme’de öngörülen benzer güvenceler ve farkları, hakkın uygulanma alanı ve kapsadığı yargılama evreleri, niteliği, bu haktan yararlanacak kişiler, yararlanmanın karşılıksız olması ve devletlerin üzerine düşen pozitif yükümlülükler konuları irdelenecektir. Makaleye, bir sonuç bölümü ile son verilecektir.

1. Adil Yargılanma ve Savunma Hakları Açısından Hakkın Önemi

Tercüman yardımından karşılıksız yararlanma hakkı, AİHS’nin 6 § 3 hükmünde güvence altına asgarî savunma haklarından biri olup, bu düzen-

⁵ Bu kavram Mahkeme kararlarında “AİHS’nin 6. maddesindeki hükümlere veya bu maddede güvence altına alınan prensiplere açık aykırılık” (*manifestly contrary to the provisions of Article 6 or the principles embodied therein - manifestement contraire aux dispositions de l’article 6 ou aux principes qui y sont consacrés*) şeklinde açıklanmıştır (*Stoichkov v. Bulgaristan*, no. 9808/02, 24 Mart 2005, § 56; *Sejdovic v. İtalya* [BD], no. 55581/00, 1 Mart 2006, § 84). Prof. Tekin Akıllıoğlu, belirtilen İngilizce ve Fransızca ifadeleri kısaca “*hâkimin haksızlık yapması*” şeklinde tanımlamakta ve bu kavramları “*adaletten kaçınma yasağı*” ilkesinin bir yansıması olarak görmektedir (Bk. T. Akıllıoğlu, *İnsan Hakları - I - Kavram, Kaynaklar ve Koruma Sistemleri*, Ankara 1995, s. 311). Hâkim, hukuken önündeki dosyaları karara bağlama yükümlülüğü altında olup, sonucu davacı açısından olumlu ya da olumsuz olsun, karar vermekten kaçınamaz. Eğer hâkim, karar vermek zorunda olduğu bir dosyayı karara bağlamazsa, dosya yargısal bir kararla sonuçlanmazsa “*denial of justice - déni de justice*” oluşur. Ancak, AİHM’nin bu kavramları, örneğin Fransız veya İngiliz iç hukuklarında olduğu gibi, ulusal hukuklarda anlaşıldığı anlamlardan ziyade, “*adil yargılama hakkının temel unsurlarının açık ihlali*” şeklinde anladığı ve uyguladığı kanaatini taşımaktayız.

⁶ Örnek olarak bk. *Einhorn v. Fransa* [k.k.], no. 71555/01, 16 Ekim 2001, § 33; *Stoichkov v. Bulgaristan*, § 56; *Sejdovic v. İtalya* [BD], §§ 82 ve 84.

lemede öngörülen diğer sanık haklarının gerçek anlamda korunması açısından da önemli bir haktır. Yargılama organlarının kullandığı dili anlamayan ya da konuşamayan sanığın, tercüman yardımından yararlanmadan, suçlamaların niteliği ve sebeplerinden haberdar olma (AİHS m. 6 § 3 a)), savunmasını hazırlayıp sunma (AİHS m. 6 § 3 b)), kendisini bizzat savunma ve/veya avukat yardımından yararlanıp, onun sunacağı hukuki destekle savunma (AİHS m. 6 § 3 c)) ile iddia tanıklarını sorguya çekme veya çekirme (AİHS m. 6 § 3 d)) haklarından etkili bir şekilde yararlanması düşünülemez. Dolayısıyla, yargılamada kullanılan dili anlamayan ya da konuşamayan sanık için, tercüman yardımından yararlanma hakkı, diğer sanık hakları ve genel olarak da adil yargılanma hakkı açısından *anahtar* bir role sahiptir⁷.

Tercüman yardımından yararlanma hakkı, ceza yargılamalarında çekişmeli yargılama ve silahların eşitliği ilkelerinin gerçek anlamda uygulamaya geçirilmesi açısından da vazgeçilmez bir konumdur⁸. Çekişmeli yargılama ilkesi, bir davada taraflardan her birinin, karşı tarafın sunduğu ve dosyada bir şekilde bulunan ve mahkemenin kararında etkili olacak bütün bilgi, belge ve görüşlerden haberdar olma ve bunları tartışabilme hakkını içermektedir⁹. Diğer bir ifade ile, bu ilke dosyadaki bilgi ve belgelerin tarafa bildirilmesini (*communication*) ve bu bilgi ya da belgeleri inceleyip, karşı görüşlerini etkili bir şekilde hazırlayabilmek için makul süre, imkân ve kolaylıklara sahip olmasını ve hazırladığı görüşlerini karar verecek yargı organına sunabilmesini gerektirmektedir¹⁰. Ayrıca, yargısal kararın verilmesinden önceki aşamalara, tarafların aktif bir şekilde katılabilmesini de kapsamaktadır¹¹.

⁷ M. de **Salvia**, *Compendium de la CEDH : Les principes directeurs de la jurisprudence relative à la Convention européenne des droits de l'homme - Jurisprudence 1960 à 2002*, Vol. 1, Kehl/Strasbourg/Arlington, Va (USA), Engel, 2003, s. 384 vd.

⁸ Bk. J. F. **Esehylle**, "L'interprète en matière pénale", *R.S.C.D.P.C.*, no. 2, Sirey, avril-juin 1992, s. 259.

⁹ *Ruiz-Mateos v. İspanya*, no. 12952/87, 23 Haziran 1993, § 63; *McMichael v. Birleşik Krallık*, no. 16424/90, 24 Şubat 1995, § 80; *Vermeulen v. Belçika*, no. 19075/91, 20 Şubat 1996, § 33.

¹⁰ *Reinhardt ve Slimane-Kaïd v. Fransa*, nos. 23043/93 ve 22921/93, 31 Mart 1998, §§ 103-107; *Kress v. Fransa* [BD], no. 39594/98, 7 Haziran 2001, §§ 75-76; *Meftah ve Diğerleri. Fransa* [BD], nos. 32911/96, 35237/97 ve 34595/97, 26 Temmuz 2002, §§

Silahların eşitliği ilkesine gelince, bu ilke, “bir yargılamada taraflardan her birinin yargılama faaliyetlerine katılırken, davayı inceleyen mahkemece diğer tarafla eşit[e yakın] bir muameleye tabi tutulmasını gerektirmekte ve taraflardan birinin diğerine karşı gözle görülür şekilde dezavantajlı duruma konmadan, davasını ve/veya argümanlarını sunabilmesine fırsat verilmesi anlamına gelmektedir. Adil yargılanma hakkının en temel unsurlarından biri olan bu ilke, Mahkemece, “*taraflardan her birinin, karşı tarafa nazaran belirgin olarak dezavantajlı bir konuma yerleştirilmediği koşullar altında kendi dava veya argümanlarını savunabilmesi ve görüşlerini sunabilmesi için makul imkânların kendisine sağlanması yükümlülüğü*” şeklinde tanımlanmaktadır¹². Diğer bir ifade ile, yargılama faaliyetleri yürütülürken, mahkemece taraflar arasında adil bir denge gözetilmesi, bir tarafın diğerinin aleyhine olacak şekilde kayırılmaması, her iki tarafa da neredeyse aynı koşullar altında muamelede bulunulması, net bir şekilde birini diğerine karşı dezavantajlı konuma düşürmeme yükümlülüğü şeklinde de tanımlanabilir¹³.

Yargılamada kullanılan dili anlamayan ya da konuşamayan bir kişi, dosyadaki bilgi ve belgelere dil engelinden dolayı erişemeyecek, onları gerektiği gibi tartışamayacak, delilleri ve karşı argümanları çürütme imkânından yoksun olacak, hâkimin kararını etkileyecek ölçüde karşı görüşlerini ve savunmasını hazırlayıp sunamayacak¹⁴ ve olay ve olgulara ilişkin olarak iddia makamıyla eşit şartlarda meramını ifade edemeyecektir. Anlaşılabacağı üzere, şartları oluştuğunda tercüman yardımından karşılıksız yararlanma hakkının gerekleri karşılanmadan, belirtilen iki ilkeye uygun yargılama yap-

---

51-52; *Sağır v. Türkiye*, no. 37562/02, 19 Ekim 2006, § 26; *Miran v. Türkiye*, no. 43980/04, 21 Nisan 2009, § 17.

¹¹ P. **Wachsmann**, *Les Droits de l'Homme*, Paris, Dalloz, 2008, s. 96. AİHM kararları ışığında çekişmeli yargılama ilkesi konusunda ayrıca bk. M. **Öncü**, “AIHS'nin 6. Maddesinin 1. Paragrafının Kapsamı ve Bu Hükümde Güvence Altına Alınan Bazı Temel Hak ve İlkeler”, in M. **Sağlam**/S. **Gülener**/R. **Kaplan** (ed.), *Bireysel Başvuru Yuvarlak Masa Toplantıları*, C. II, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara 2014, s. 677 vd.

¹² Örnek olarak bk. *Nideröst-Huber v. İsviçre*, no. 18990/91, 18 Şubat 1997, § 23; *Kress v. Fransa* [BD], § 72.

¹³ Silahların eşitliği ilkesi hususunda ayrıca bk. **Öncü**, s. 677 vd.

¹⁴ M. **Özekes**, *Medeni Usul Hukukunda Hukuki Dinlenme Hakkı*, Ankara 2003, s. 300.

mak imkânsızdır. Oysa bu ilkeler bir yargı organının olmazsa olmazları arasındadır¹⁵.

Yargılamada kullanılan dili anlamayan ya da konuşamayan sanığın tercüman yardımından yararlanması, duruşmalara ve genel olarak da yargılamaya etkili bir şekilde katılabilmesi açısından da önemlidir. Sanığın yargılamaya gerçek anlamda ve etkili bir şekilde katılabilmesinin diğer bir boyutunu oluşturan bu hak¹⁶, sadece duruşmaya eşlik etmeği değil, aynı zamanda tartışmaları anlayabilmeği ve takip edebilmeği de kapsamaktadır¹⁷. Mahkeme'nin birçok kararında belirttiği gibi, Sözleşme'de korunan hak ve özgürlükler sadece teorik ve hayali olarak değil, uygulamada [durumun şartlarına]

¹⁵ Belirtilmelidir ki, AİHM, özgürlüğünden yoksun bırakılan kişinin, bu durumun yasallığını denetlemek için Sözleşme'nin 5 § 4 hükmü anlamında sahip olduğu başvuru hakkına ("habeas corpus güvencesi" veya "keyfi tutmalara karşı yargısal güvenceler") ve AİHS'nin 5 § 3 hükmüne ilişkin verdiği kararlarda, söz konusu düzenlemeler anlamındaki "hâkim" ya da "mahkeme" kavramının AİHS'nin 6. maddesi anlamında bir mahkemede bulunması gereken unsurların tamamını karşılamak zorunda olmadığını (*Megyeri v. Almanya*, no. 13770/88, 12 Mayıs 1992, § 22; *Assenov ve Diğerleri v. Bulgaristan*, no. 24760/94, 28 Ekim 1998, § 162; *Wloch v. Polonya*, no. 27785/95, 19 Ekim 2000, § 125; *Reinprecht v. Avusturya*, no. 67175/01, 15 Kasım 2005, § 39), ancak yine de "bağımsızlık ve tarafsızlık" gibi (*D.N. v. İsviçre* [BD], no. 27154/95, 29 Mart 2001, § 42) temel yargısal nitelik ve güvencelere sahip olması gerektiğini (*Brannigan ve McBride v. Birleşik Krallık*, nos. 14553/89 ve 14554/89, 26 Mayıs 1993, § 58; *Medvedyev ve Diğerleri v. Fransa* [BD], no. 3394/03, 29 Mart 2010, §§ 121 vd.), bunlar arasında "çekişmeli yargılama ve silahların eşitliği ilkelerinin" de bulunduğunu ifade etmiştir (*Nikolova v. Bulgaristan* [BD], no. 31195/96, 25 Mart 1999, § 58; *Altınok v. Türkiye*, no. 31610/08, 29 Kasım 2011, §§ 45-49). Mahkeme, *habeas corpus* yargılamasının iki dereceli olması durumunda, söz konusu iki ilkenin, her iki derece yargı organında da bulunması gereken yargısal özellikler olduğunu da belirtmiş olup (*Svipsta v. Letonya*, no. 66820/01, 9 Mart 2006, § 129), aksi halde bu özelliklerden yoksun bir organın, AİHS'nin 5. maddesi anlamında "mahkeme" olarak nitelendirilemeyeceği sonucunu doğuran kararlar vermiştir (*Assenov ve Diğerleri v. Bulgaristan*, §§ 146-150; *Nikolova v. Bulgaristan* [BD], §§ 49-53).

¹⁶ J.-F. **Renucci**, *Droit européen des droits de l'homme*, Paris, L.G.D.J., 2007, § 365; K. REID, *A practitioner's guide to the European Convention on Human Rights*, London, Sweet&Maxwell, 2012, s. 176.

¹⁷ *Stanford v. Birleşik Krallık*, § 26.

uygun ve etkili bir şekilde korunmalıdır¹⁸. Kullanılan dili bilmeyen bir sanığın, kendisi hakkındaki ceza yargılamasına etkili bir şekilde katılması, duruşmalara eşlik etmesi, tartışmaları anlayıp takip edebilmesi ve suçlamaları çürütebilmesi imkânsızdır. Oysa sanık, hakkındaki suçlamaların nitelik ve nedenlerini anlayabilme yeteneğine sahip olmalı ve (avukatı aracılığıyla da olsa) yargılama süresince çıkarlarına uygun kararları [zamanında] alabilmelidir¹⁹.

AIHS'nin 6. maddesi anlamında adil yargılanma hakkının bir gereği de, ceza yargılamalarında tüm suçlama ve delillerin kamuya açık bir duruşmada sanığın yüzüne karşı bildirilmesi ve sanığın huzurunda tartışılması zorunluluğudur²⁰. Sanık, aleyhine ifade veren iddia tanıklarını sorguya çekmek ya da çektirmek²¹ hakkına da sahip olabilmelidir (AIHS m. 6 § 3 d)). Bütün bu güvencelerin teoride kalmaması ve uygulamada etkili birer hak olarak korunabilmesi için, yargılamada kullanılan dili bilmeyen sanığın bir tercüman yardımından yararlanması gerekir. Aksi halde Sözleşme'nin 6. maddesinde güvence altına alınan söz konusu hakların ihlal edilmiş olma ihtimali vardır. Anlaşılacağı üzere, tercüman yardımından yararlanma hakkı, belirtilen hak-

¹⁸ Birçok karar arasında özellikle bk. *Mamatkoulov ve Askarov v. Türkiye* [BD], nos. 46827/99 ve 46951/99, 4 Şubat 2005, § 121; *Hirsi Jamaa ve Diğerleri v. İtalya* [BD], no. 27765/09, 23 Şubat 2012, § 175.

¹⁹ A. **Gouttenoire**, "La comparution personnelle et le droit à l'assistance d'un défenseur", in F. **Sudre**/J.-P. **Marguenaud**/J. **Andriantsimbazovina**/A. **Gouttenoire**/M. **Lavinet**, *Les grands arrêts de la Cour européenne des droits de l'homme*, Paris, PUF, 2009, s. 388. Ayrıca bk. *Vaudelle v. Fransa*, no. 35683/97, 30 Ocak 2001, §§ 57-66.

²⁰ Örnek olarak bk. *Saïdi v. Fransa*, no. 14647/89, 20 Eylül 1993, § 43; *A.M. v. İtalya*, no. 37019/97, 14 Aralık 1999, § 25; *S.N. v. İsveç*, no. 34209/96, 2 Temmuz 2002, § 44.

²¹ AIHM kararlarına göre, sanığa, *tanık ifadelerinin alındıkları esnada veya yargılamanın daha sonraki bir aşamasında söz konusu ifadeleri tartışabilme hakkı verilmeli ve tanıklara bizzat soru yöneltebilme imkânı sunulmalıdır; bu imkânlar sağlanmadan elde edilen tanık ifadeleri, mahkûmiyete esas alınan tek delil ya da mahkûmiyet açısından temel belirleyici delil ise, Sözleşme'nin 6. maddesi ihlal edilir*" (Örnek olarak bk. *Al-Khawaja ve Tahery v. Birleşik Krallık* [BD], no. 26766/05 22228/06, 15 Aralık 2011, § 126-128). Bir tanık ifadesinin mahkûmiyete esas alınabilmesi için, söz konusu tanık ifadelerinin kamuya açık bir duruşmada, sanığın huzurunda okunması, sanık veya avukatı tarafından tartışılabilmesi ve tanığın yargılamanın herhangi bir aşamasında sanık ya da avukatı tarafından sorgulanabilmesi gerekir.

lar açısından da, ceza yargılamasının adil bir şekilde yürütülebilmesi için önemli bir güvence sunmaktadır.

Tercüman yardımından karşılıksız yararlanma hakkı, Sözleşme’de korunan hak ve özgürlüklerden ayrımcılığa tabi tutulmadan yararlanma hakkı açısından da önemlidir. Gerçekten de, AİHS’nin 14. maddesine göre, bireyler Sözleşme’de güvence altına alınan hak ve özgürlüklerden hiçbir ayrımcılığa tabi tutulmadan yararlandırılmalıdır. Bir ceza yargılamasında, yargılamada kullanılan dili bilen sanık ile bilmeyen sanık arasında, savunma hakları açısından önemli bir eşitsizlik oluşacağı açıktır; bu alandaki eşitsizliği ortadan kaldırıp, ayrımcılığı önlemek için, tercüman yardımından yararlanma hakkının güvence altına alınması gerekir²². Bu hak kısaca, sanıklar arasında eşitliğin sağlanmasına ve ceza yargılamalarında dil sorununa dayalı ayrımcılığın giderilmesine imkân sağlayan asgarî sanık haklarından biridir²³. Ancak Mahkeme’ye göre, bu hakkın güvence altına alındığı AİHS’nin 6 § 3 e) hükmü, Sözleşme’nin 6 § 1 hükmü ile 14. maddesinin birlikte uygulanmasına yol açacak “*genel ayrımcılık yasağına*” göre, özel nitelikli bir kural (*lex specialis*) öngörmektedir. Bu nedenle, bu hakkın ihlal edildiği bir ceza yargılamasında, başvuru şikâyeti sadece AİHS m. 6 § 3 e) hükmü altında incelenip, AİHS m. 6 § 1 hükmü ile birlikte 14. maddesi altında incelenmez²⁴.

2. İnsan Hakları Sözleşmesi’nde Öngörülen Benzer Güvenceler

Sözleşme’nin 5 § 2 hükmünde, “*Yakalan her kişiye, yakalanma nedenlerinin ve kendisine yöneltilen her türlü suçlamanın en kısa sürede ve anladığı bir dilde bildirilmesi zorunludur*” düzenlemesine yer verilmiştir²⁵.

²² M. Özkes, *Medeni Usul Hukukunda Hukuki Dinlenme Hakkı*, s. 300.

²³ D. Tezcan/M. R. Erdem/O. Sancakdar, s. 215; S. İncoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı ve Yargı Etiği*, Ankara 2007, s. 57.

²⁴ Bu konuda özellikle bk. *Luedicke, Belkacem ve Koç v. Almanya*, § 53; *Kamasinski v. Avusturya*, no. 9783/82, 19 Aralık 1989, § 75.

²⁵ Belirtilmelidir ki, AİHS’nin 5 § 2 hükmü anlamında bilgilendirme hakkı, sadece suç işlediğinden şüphelenilerek yakalananlara tanınan bir hak olmayıp, Sözleşme’nin 5 § 1 hükmünde öngörülen ve hürriyetin kısıtlanmasına izin verilen her istisnaî durumda uygulanan bir güvencedir (*Van der Leer v. Hollanda*, no. 11509/85, 21 Şubat 1990, §§ 27-29). AİHS’nin 5 § 2 hükmü konusunda bk. R. de Gouttes, “Article 5 § 2”, in L.-E.

Belirtilen hüküm, özgürlüğünden yoksun bırakılan kişiye, bu durumun nedenlerinin en kısa sürede ve “*anladığı bir dilde*” bildirilmesi gibi çok temel bir güvence öngörmüş olup, bazı açılardan AİHS'nin 6 § 3 e) hükmünde korunan “*tercüman yardımından yararlanma hakkı*” ile benzerlik oluşturan bir düzenlemedir.

Yakalama nedenleri kendisine bildirilen kişi, AİHS'nin 5 § 4 hükmüne uygun olarak, bu durumun yasallığını (*legality - légalité*) bir mahkeme önünde denetleme hakkına sahiptir. Hürriyeti kısıtlanan kişiye bu durumun nedenleri en kısa sürede, [tamamı olmasa da] yeterli ölçüde bildirilmezse, Sözleşme'nin 5 § 4 hükmünde öngörülen ve tutulan kişiye bu durumun yasallığını en kısa sürede denetleme imkânı sunan hak (*habeas corpus* güvencesi), etkili bir şekilde uygulamaya geçirilemez. Yakalama nedenlerine ilişkin bilgiler, yakalamanın fiili ve hukuki nedenlerine ilişkin olmalı ve ilgiliye basit ve anlaşılabilir bir dilde bildirilmelidir²⁶. Özgürlüğü kısıtlanan kişi, yakalama işlemini gerçekleştiren kamu görevlilerinin kullandığı dili bilmemekte ise, *başvuruda bulunabilme açısından “yeterli”* nitelikte bilgilerin, *anladığı bir dilde* ve en kısa sürede kendisine bildirilebilmesi için, tercüman yardımından yararlanması gerekir²⁷. Kaldı ki, *habeas corpus* güvencesinden bağımsız olarak, AİHS'nin 5 § 2 hükmündeki güvencenin gerekleri de, yakalamayı gerçekleştiren görevlilerin kullandığı dili bilmeyenler açısından ancak tercüman yardımı ile karşılanabilir²⁸.

Pettiti/E. Decaux/P.-H. Imbert (dir.), *La Convention européenne des droits de l'homme - Commentaire article par article*, Paris, Economica, 1999, s. 203-210.

²⁶ Örnek olarak bk. *Van der Leer v. Hollanda*, § 28; *Fox, Campbell et Hartley v. Birleşik Krallık*, nos. 12244/86 12245/86 12383/86, 30 Ağustos 1990, § 40; *Murray v. Birleşik Krallık* [BD], no. 14310/88, 28 Ekim 1994, § 72; *Conka v. Belçika*, no. 51564/99, 5 Şubat 2002, § 50.

²⁷ J.-F. **Renucci**, § 257. Ayrıca bk. *Van Kuijk v. Yunanistan* [Kom. Kar.], no. 14986/89, 3 Temmuz 1991.

²⁸ İsviçre aleyhine yapılan bir başvuruda, başvurunun yakalandığı esnada, suçlamalara ilişkin bilgilerin bir tercüman aracılığıyla ve dolayısıyla *anladığı bir dilde* kendisine bildirilmediğini gerekçe göstererek yaptığı şikâyeti AIHM, “*suçlamalara ilişkin bilginin basit ve anlaşılabilir olduğu (uyuşturucu maddelere ilişkin kanunda öngörülen suçlar ile trafik kanununda düzenlenen suçlar), başvuranın yaklaşık beş yıldır İsviçre’de yaşadığı ve İsviçreli bir bayanla evli olduğu, soruşturma hâkimi önündeki ifadesinde sorulara*

AİHS'nin 5 § 2 hükmündeki düzenlemeye benzer bir güvenceye Sözleşme'nin 6 § 3 a) hükmünde yer verilmiş olup, bu son hükümde korunan hak da Sözleşme'nin 6 § 3 e) hükmündeki hakla bağlantılıdır. Sözleşme'de güvence altına alınan en temel sanık haklarından birine yer verilen AİHS m. 6 § 3 a) hükmü “[Bir suç ile itham edilen herkes (...)], kendisine karşı yöneltilen suçlamanın niteliği ve sebebinden en kısa sürede, anladığı bir dilde²⁹ ve ayrıntılı olarak haberdar edilme [hakkına sahiptir]” düzenlemesini öngörmüştür. Bu hakkın, AİHS'nin 5 § 2 hükmündeki güvenceden en önemli farkı, çok daha açık olması, suçlamaların niteliği ve nedenlerine ilişkin “ayrıntılı bilgi sunmayı gerektirmesi” ve böylece “sanığa esas hakkındaki yargılamada savunmasını hazırlamak için imkân” vermesidir. Oysa Sözleşme'nin 5 § 2 hükmündeki güvence, yakalanan kişiye sadece yakalamanın nedenlerine ilişkin, ayrıntılı olmayan, fakat “yeterli” bilgi vermeyi gerektirmektedir³⁰. Anlaşılabileceği gibi, Sözleşme'nin 6 § 3 a) hükmünde öngörülen güvence de, yargılamanın dilini bilmeyen sanığa açıkça tercüman yardımından yararlanma hakkı tanımaktadır. Ancak AİHS m.6 § 3 e) hükmünde öngörülen güvence, “tercüman yardımı açısından”, Mahkeme tarafından bu güvenceyi de kapsar şekilde yorumlanıp uygulanmaktadır³¹.

Sözleşme'nin 5 § 3 hükmü, suç işlediği şüphesiyle yakalanan herkesin derhal bir yargıç huzuruna çıkarılmasını empoze etmektedir. Bu hükmün ilk kısmı, suç şüphesi nedeniyle yakalanan kişinin, [azamî] gözaltı süresi dolduktan sonra derhal serbest bırakılması ya da bir hâkim huzuruna çıkarılması

cevap verebildiği, dosya içeriği dikkate alındığında herhangi bir iletişim sorununun bulunmadığının anlaşıldığı, başvuruçunun kullanılan dile (Almanca) yeterince hâkim olduğu ve dolayısıyla tercüman yardımına ihtiyaç duyulmadığı gerekçesiyle reddetmiştir (Marzohl v. İsviçre [k.k.], no. 24895/06, 6 Mart 2012). Bu karardan da anlaşılacağı üzere, Sözleşme'nin 5 § 2 hükmü açısından gerekli olan tercüme hizmeti ile AİHS'nin 6 § 3 e) hükmünün gerektirdiği tercüme hizmetinin nitelik ve derecesi çoğu zaman aynı değildir. İlki için yeterli olan bir tercüme hizmeti, çoğu zaman ikincisi için yeterli olmayacaktır.

²⁹ Vurgu özellikle yapılmıştır.

³⁰ Bk. R. White/C. Ovey, *The European Convention on Human Rights*, Oxford/New York, Oxford University Press, 2010, s. 290.

³¹ Bu konuya ilişkin olarak, aşağıda “*Hakkın Kapsadığı Yargılama Evreleri ve İçeriği*” başlığı altında ifade edilenlere bakılabilir.

güvencesine yer vermiştir³². AİHM içtihatlarına göre, maksimum gözaltı süresi dört gün olup³³, şüpheli serbest bırakılmazsa, bu süre dolmadan hâkim huzuruna çıkarılmalıdır. Mahkeme'ye göre, Sözleşme'nin 5 § 3 hükmü anlamındaki “*hâkim*” ya da “*mahkeme*” de, bağımsızlık ve tarafsızlık ile şüpheliyi bizzat dinleme gibi temel yargısal teminat ve niteliklere sahip olmalıdır³⁴. Dolayısıyla, en temel yargısal güvencelerden yoksun bir organ önüne çıkarılan kişi, Sözleşme anlamında “*hâkim*” huzuruna çıkarılmış olamayacağı için, [maksimum] gözaltı süresi dolduktan sonra, özgürlüğü Sözleşme'nin 5 § 3 hükmüne aykırı olarak kısıtlanmaya devam edecektir³⁵. Bu genel bilgilerden sonra belirtilmelidir ki, tutuklamaya sevk sonrası yapılan ilk incelemede, “*şüpheliyi bizzat dinleme*” gibi en temel yargısal özellik ve güvencelere uygun bir yargısal inceleme yapılabilmesi için, kullanılan dili anlamayan ya da konuşamayan şüpheliye tercüme hizmeti sunulması zorunlu görünmektedir.

Benzerlik oluşturan son güvence, Sözleşme'nin 5. maddesinin 4. paragrafında öngörülen *habeas corpus* güvencesidir. Yukarıda belirtildiği gibi, AİHS'nin 5 § 2 hükmündeki düzenleme ile de yakından ilişkili olan bu güvence, özgürlüğünden yoksun bırakılan kişiye, bu durumun yasal olup olmadığını denetlemek için “*etkili*” bir [iç] başvuru yolu öngörmektedir. Gerçekten de, AİHM'ye göre, Sözleşme'nin 5 § 4 hükmünde güvence altına alınan [mahkemeye] başvuru yolu, etkili bir yol olmalıdır³⁶. *Habeas corpus*

³² AİHS'nin 5 § 3 hükmü, iki temel güvenceye yer vermiş olup, bunlardan ilki gözaltı süresine, ikincisi ise tutuklama süresine ilişkindir. Tutuklama süresine ilişkin olan güvence, tutuklulukta makul sürenin aşılmasını ve eğer aşılma riski ortaya çıkmışsa, tutuklu kişinin tahliye edilerek, tutuksuz yargılanmasını gerektirmektedir.

³³ *Brogan ve Diğerleri v. Birleşik Krallık*, 29 Kasım 1988, § 58; *McKay v. Birleşik Krallık*, no. 543/03, 3 Ekim 2006, § 46 vd.

³⁴ *Schiesser v. İsviçre*, no. 7710/76, 4 Aralık 1979, § 31; *Huber v. İsviçre*, no. 12794/87, 23 Ekim 1990, § 43; *Brincat v. İtalya*, no. 13867/88, 26 Kasım 1992, § 21; *Nikolova v. Bulgaristan* [BD], § 49.

³⁵ *Assenov ve Diğerleri v. Bulgaristan*, §§ 146-150; *Nikolova v. Bulgaristan* [BD], §§ 49-53.

³⁶ Örnek olarak bk. *Knebl v. Çek Cumhuriyeti*, no. 20157/05, 28 Ekim 2010, § 81. Sözleşme'nin 5 § 4 hükmü konusunda bk. R. **Koering-Joulin**, “Article 5 § 4”, in L.-E. **Pettiti/E. Decaux/P.-H. Imbert** (dir.), *La Convention européenne des droits de l'homme - Commentaire article par article*, Paris, Economica, 1999, s. 229-233.

güvencesinin Mahkemece etkili bir yol olarak değerlendirilebilmesi için, iç hukukta öngörülen başvuru yolunun birçok ilke ve güvenceye uygun nitelikte olması gerekmektedir. Bu çerçevede, başvuruyu inceleyecek organın, yargısal nitelikli olması, tarafsız ve bağımsız olması, makul aralıklarla ilgiliyi dinlemesi, silahların eşitliği ve çekişmeli yargılama ilkelerine saygı gösterilmesi, mahkemeye erişim hakkı, avukat yardımından yararlanma hakkı ve gerekçeli karar hakkı³⁷ gibi hak ve ilkelere uygun bir inceleme yapması gerekir³⁸. Bütün bu ilke ve hakların gerçek anlamda ve etkili bir şekilde korunabilmesi için, yargılamada kullanılan dili anlamayan ya da konuşamayan şüpheli veya sanığa tercüman hizmeti sunulması zorunludur. Diğer bir ifade ile, yargılamada kullanılan dili bilmeyen şüpheli ya da sanık açısından Sözleşme'nin 5 § 4 hükmünde güvence altına alınan hakkın etkili olabilmesi için, tercüme hizmeti sunulması gerekir. Aksi halde, dosyaya erişim hakkı, çekişmeli yargılama ve silahların eşitliği ilkeleri ve makul aralıklarla dinlenilme hakkı gibi güvenceler sadece teoride kalır ve uygulamaya geçirilemez.

Anlaşılabacağı üzere, AİHS'nin 6 § 3 e) hükmünde güvence altına alınan hak ile Sözleşme'nin 5 §§ 2, 3 ve 4 hükümleri ile 6 § 3 a) hükmünde öngörülen güvenceler arasında, tercüman yardımından yararlanma hakkı açısından benzerlikler bulunmaktadır. AİHS m. 6 § 3 e) hükmünde öngörülen hakkın soruşturma aşamasını da kapsadığı dikkate alındığında³⁹, Sözleşme'de

³⁷ Gerekçeli karar hakkı konusunda bk. M. Özekes, "Üst Derece Mahkemeleri Kararlarında Gerekçe", in *Türkiye'de İstinaf Mahkemelerinin Kurulmasından Sonra Yargıtay'ın Rolü Konferansı*, Adalet Bakanlığı Yayını, Ankara 2007, s. 72 vd.; Öncü, s. 676 ve 677.

³⁸ Birçok karar arasında özellikle bk. *Megyeri v. Almanya*, § 22; *Kampanis v. Yunanistan*, no. 17977/91, 13 Temmuz 1995, § 47; *Wloch v. Polanya*, §§ 125-131; *D.N. v. İsviçre* [BD], §§ 39-57; *Altunok v. Türkiye*, §§ 45-49; *Erişen ve Diğerleri v. Türkiye*, no. 7067/06, 3 Nisan 2012, §§ 51-54; *Çatal v. Türkiye*, no. 26808/08, 17 Nisan 2012, §§ 34 ve 35; *Tymoshenko v. Ukrayna*, no. 49872/11, 30 Nisan 2013, §§ 276-282; *A.D. ve Diğerleri v. Türkiye*, no. 22681/09, 22 Temmuz 2014, §§ 116-120.

³⁹ Bk. *Isyar v. Bulgaristan*, no. 391/03, 20 Kasım 2008, §§ 45-49; *Diallo v. İsveç* [k.k.], no. 13205/07, 5 Ocak 2010, § 23-25; *Şaman v. Türkiye*, no. 35292/05, 5 Nisan 2011, §§ 29-36. AİHM'nin de haklı olarak belirttiği gibi, Sözleşme'nin 6. maddesi kovuşturma aşaması öncesindeki yargılama işlemleriyle de ilgilenir; 6. maddeye ve özellikle bu maddenin 3. paragrafında güvence altına alınan sanık haklarına başlangıçtaki (soruşturma aşamadaki) aykırılıklar, yargılamamanın adilliğini tehlikeye sokma riski taşımakta ise, belirtilen güvenceler soruşturma aşamasında da önemli bir rol oynayabilir (Bk.

açıkça öngörülmemiş olsa da, AIHS m. 5 §§ 2, 3 ve 4 hükümlerinin uygulamasının bir gereği olarak sunulan tercüman yardımı, bir ceza soruşturması kapsamında olmak kaydıyla⁴⁰, “karşılıksız” olmalıdır.

3. Hakkın Uygulanma Alanı: Salt Ceza Yargulamaları mı?

AIHS'nin 6. maddesi her uyuşmazlıkta değil, “*medeni hak ve yükümlülüklerle ilişkin uyuşmazlıklar*” ile “*cezaî alanda kişiye karşı yöneltilmiş suçlamalarda*” adil yargılanma hakkını güvence altına almaktadır. Ancak, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi bu kavramları otonom ya da özerk bir şekilde yorumlayarak, birçok uyuşmazlığı bu kavramların kapsamında değerlendirmektedir. Hatta “*medeni hak ve yükümlülüklerle ilişkin uyuşmazlıklar*” kavramı, Mahkemece birkaç istisnaî durum hariç, neredeyse her türlü özel hukuk uyuşmazlığını ve sonucu kişinin medenî hak ve yükümlülükleri açısından belirleyici olmak kaydıyla, kamu hukuku alanındaki bazı uyuşmazlıkları da kapsar şekilde geniş yorumlanıp uygulanmaktadır⁴¹.

Imbrioscia v. İsviçre, no. 13972/88, 24 Kasım 1993, § 36; *Salduz v. Türkiye* [BD], no. 36391/02, 27 Kasım 2008, § 50).

⁴⁰ Sözleşme'nin 5 §§ 2 ve 4 hükümlerindeki güvenceler sadece ceza soruşturmaları çerçevesinde uygulanmamakta, aynı zamanda AIHS'nin 5 § 1 hükmünde öngörülen tüm özgürlükten yoksun bırakma durumlarında (AIHS m. 5 § 1 a-f) da uygulanma imkânı bulmaktadır (Özellikle bk. *Van der Leer v. Hollanda*, §§ 27-29; *Chamaiev ve Diğerleri v. Gürcistan ve Rusya*, no. 36378/02, 12 Nisan 2005, §§ 414 ve 415; *X. v. Birleşik Krallık*, no. 7215/75, 15 Kasım 1981, § 66; *De Wilde, Ooms ve Versyp v. Belçika*, nos. 2832/66 2835/66 2899/66, 18 Haziran 1971, §§ 72 ve 73). Bu ifadeden, ceza soruşturmaları dışındaki tutmalarda tercüman yardımı sunulmamalı anlamı çıkarılmamalıdır. Altı çizilmek istenen husus, tercüman yardımından “karşılıksız” yararlanma olup, Sözleşme'nin 5 §§ 2 ve 4 hükümlerinin pratikte etkili birer hak olarak ortaya çıkabilmesi için, ülkeye yasadışı giriş yapan yabancıların durumunda olduğu gibi (AIHS m. 5 § 1 f)), cezaî soruşturmalar dışındaki tutmalarda da, kullanılan dili anlamayan kişiye tercüman yardımı sunulmalıdır. Aksi halde, örneğin AIHS'nin 5 § 4 hükmünün gereklerinden olan çekişmeli yargılama ve silahların eşitliği ilkeleri ile dinlenilme hakkının gereklerine aykırı bir uygulama ortaya çıkar. Tercüme hizmetlerinin bu durumlarda da karşılıksız olması tercih edilen durum olsa da, Sözleşme'nin 5 §§ 2 ve 4 hükümlerinde, ceza soruşturmaları dışında tutulan kişilere sunulan tercüman yardımının “karşılıksız” olmasını zorunlu kılan “açık” bir düzenleme bulunmamaktadır.

⁴¹ Bk. F. **Sudre**, *Droit européen et international des droits de l'homme*, s. 379. AIHS'nin 6. maddesi anlamında “*medenî hak ve yükümlülükler kavramı*” hususunda ayrıca bk. R.

Sözleşme'nin 6. maddesi üç paragraftan ibaret olup, ilk paragraf hem “*medenî hak ve yükümlülüklerle ilişkin uyumsuzluklar*” hem de “*cezaî alanda kişiye karşı yöneltilmiş suçlamalarda*” (ceza yargılamalarında) uygulanma imkânı bulur. Oysa ikinci ve üçüncü paragraflarda öngörülen hak ve güvenceler kural olarak sadece ceza yargılamalarında uygulanır. Sanık hakları açısından anahtar bir role sahip olan tercüman yardımından yararlanma hakkı 6. maddenin 3. paragrafında güvence altına alınan bir hak olarak, sadece “*cezaî alanda kişiye karşı yöneltilmiş suçlamalara*” ilişkin uyumsuzluklarda uygulandığına göre⁴², Mahkeme içtihatları ışığında, bu kavramın kapsamının net bir şekilde ortaya konmasında yarar bulunmaktadır.

İfade edildiği gibi, “*cezaî alanda kişiye karşı yöneltilmiş suçlamalar*” kavramı da Mahkemece otonom bir şekilde yorumlanmakta olup, bu yorum yöntemi, Sözleşme’de öngörülen [ve öngörülmeyen] kavramların, taraf devletlerin ulusal hukuklarında atfedilen anlamla yetinilmeden, “*Sözleşme’ye özgü bir anlam ve içeriğe sahip*” şekilde yorumlanmalarına yol açmaktadır. Bu yöntem, ilgili kavramların, Sözleşme’ye taraf devletlerin ulusal hukuklarında anlaşıldıkları anlam ya da nitelendirmelerle bağlı kalınmadan, AİHS’ye özgü bir içerik ve anlamda anlaşılıp yorumlanmalarına ve 47 taraf devlet açısından yeknesak uygulanmasına imkân veren bir yorum yöntemidir⁴³.

Ergec, *Protection européenne et internationale des droits de l’homme*, Bruxelles, Bruylant, 2004, s. 184 vd.; S. **İnceoğlu**, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı - Kamu ve Özel Hukuk Alanlarında Ortak Yargısal Hak ve İlkeler*, İstanbul 2008, s. 12 vd.; J.-P. **Marguénaud**, *La Cour européenne des droits de l’homme*, Paris, PUF, 2010, s. 117 vd.

⁴² Her ne kadar medeni hak ve yükümlülüklerle ilişkin uyumsuzluklarda kullanılan dili anlamayan ya da konuşamayan bireylere, Sözleşme’ye taraf devletlerin karşılıksız tercüman hizmeti sunma yükümlülüğü bulunmasa da, aynen avukat yardımından yararlanma hakkı (AİHS m. 6 § 3 c)) hususunda olduğu gibi (*Airey v. İrlanda*, no. 6289/73, 9 Ekim 1979, § 26), tercüman yardımından karşılıksız yararlanma hakkı da, medeni hak ve yükümlülüklerle ilişkin uyumsuzluklar açısından, “*mahkemeye erişim hakkı*” ve bu bağlamda “*adli yardımdan yararlanma hakkı*” çerçevesinde gündeme gelebilir (Özel hukuk yargılamalarında tercüman yardımından yararlanma hakkı hususunda bk. M. **Özekes**, *Medeni Usul Hukukunda Hukuki Dinlenilme Hakkı*, s. 300 vd.).

⁴³ Bu konuda bk. M. **Öncü**, *La fonction publique et l’article 6 de la Convention européenne des droits de l’homme*, Bruxelles, Bruylant/Nemesis, 2004, s. 14; F. **Sudre**, *La Convention européenne des droits de l’homme*, Paris, PUF, 2005, s. 34 vd.

Mahkeme, “*cezaî alanda kişiye karşı yöneltilmiş suçlama*” kavramını da, taraf devletlerin ulusal mercilerince bu kavrama yüklenen anlamla bağlı kalmadan, otonom yorumlamış ve ulusal hukukta ceza hukuku kapsamında değerlendirilen yargılamalara ek olarak, iç hukukta idarî suç⁴⁴, vergi suç ve cezaları⁴⁵, gümrük hukuku⁴⁶ ile rekabet hukuku çerçevesinde uygulanan cezalar⁴⁷ ile disiplin suçu⁴⁸ olarak nitelendirilen bazı durumları da, bir kısım ölçütleri karşılamaları kaydıyla, bu kavramın kapsamında değerlendirmiş⁴⁹. AİHM, bir yargılamanın Sözleşme'nin 6. maddesi anlamında “*cezaî*

⁴⁴ *Öztürk v. Almanya*, no. 8544/79, 21 Şubat 1984, § 50 vd. (Mahkeme bu kararda, Almanya'da trafik suçu işleyen bir Türk'e uygulanan idarî para cezasının niteliğini, [tazmin edici değil] cezalandırıcı ve caydırıcı amacını dikkate alarak, söz konusu idarî para cezasının Sözleşme'nin 6. maddesi anlamında “*cezaî alanda kişiye karşı yöneltilmiş suçlamalar*” kavramının kapsamında değerlendirmiştir, § 53). *Öztürk v. Almanya* kararı konusunda bk. P. **Stanfield**, “Right to free assistance of an interpreter in judicial proceedings concerning a “regulatory offence” / *Öztürk case*”, *H.R.L.J.*, 1984, s. 293-311; V. **Berger**, s. 309 vd.; M. W. **Janis/R. S. Kay/A.W. Bradley**, *European Human Rights Law*, Oxford/New York, Oxford University Press, 2008, s. 721-724.

⁴⁵ *Bendenoun v. Fransa*, no. 12547/86, 24 Şubat 1994, §§ 46 ve 47. Ayrıca bk. *Jussila v. Finlandiya* [BD], no. 73053/01, 23 Kasım 2006, §§ 30-38.

⁴⁶ *Salabiaku v. Fransa*, no. 10519/83, 7 Ekim 1988, § 24; *Funke v. Fransa*, no. 10588/83, 25 Şubat 1993, §§ 38-44.

⁴⁷ *Société Stenuit v. Fransa* [Kom. Kar.], no. 11598/85, 30 Mayıs 1991. Mahkeme, başvuru-rucunun başvuruyu takip etmekten vazgeçtiğini bildirmesi sonucu, 27 Şubat 1992 tarihinde bu başvurunun kayıttan düşürülmesine karar vermiştir.

⁴⁸ *Engel ve Diğerleri v. Hollanda*, nos. 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72 ve 5370/72, 8 Haziran 1976, §§ 80-85 (Askerî disiplin suçu işleyen başvuruçulara uygulanan ve disiplin cezası niteliğindeki hürriyeti bağlayıcı cezaların niteliği ve ağırlığını dikkate alan Mahkeme, söz konusu uygulamanın AİHS'nin 6. maddesi anlamında “*cezaî nitelikte*” olduğuna karar vermiştir.); *Campbell ve Fell v. Birleşik Krallık*, nos. 7819/77 ve 7878/77, 28 Haziran 1984, § 73 (Bu kararda, cezaevinde işlenen fiillerin niteliği ile disiplin cezası olarak uygulanan cezanın amacı ve ağırlığı dikkate alınarak, ilgili yargılamanın Sözleşme'nin 6. maddesi anlamında “*cezaî nitelikte*” olduğu değerlendirilmiştir); *Ezeh ve Connors v. Birleşik Krallık* [BD], 39665/98 ve 40086/98, 9 octobre 2003, §§ 117-123 (Bu kararda suçun niteliği ile cezanın amacı ve ağırlığı birlikte dikkate alınarak yargılamanın “*cezaî nitelikte*” olduğu kararlaştırılmıştır, § 82).

⁴⁹ Bk. P. **Lambert**, “La mise en oeuvre de la Convention européenne des droits de l'homme dans le contentieux administratif” in P. **Lambert** (dir.), *La mise en oeuvre interne de la Convention européenne des droits de l'homme*, Bruxelles, Éd. du Jeune Barreau de Bruxelles, 1994, s. 240.

alanda kişiye karşı yöneltilmiş suçlama” kavramının kapsamına girip girmediğini değerlendirirken, “ulusal hukuktaki niteleme”, kişiye yöneltilen “suçlamaların niteliği”, “cezanın niteliği ya da amacı”⁵⁰ ile “cezanın ağırlığı” gibi ölçütleri dikkate alarak sonuca ulaşmaktadır⁵¹. Ancak, Mahkeme bu ölçütlerin tamamını birlikte değil, ayrı ayrı ve hatta bazen birkaçını birlikte dikkate alarak, somut olayda AİHS’nin 6. maddesinin cezaî boyutunun uygulanır olup olmadığına karar vermektedir⁵².

İsterse idarî makamlarca verilmiş olsun, hürriyeti bağlayıcı cezalar nitelikleri gereği ağır olup, özgürlükten yoksun bırakma sayılmayacak kadar hafif olan durumlar hariç, Sözleşme’nin 6. maddesi anlamında “cezaî nitelikte” değerlendirilmektedir. AİHM, toplam üç günlük hürriyeti bağlayıcı bir cezayı, aleyhine başvuruda bulunulan devletin ulusal hukukunda “idarî ceza” olarak nitelendirilmiş olmasına rağmen, Sözleşme’nin 6. maddesi anlamında “cezaî alanda kişiye karşı yöneltilmiş suçlamalar” kavramının kapsamında değerlendirerek, somut olayda 6. maddenin “cezai boyutunun” uygulanırlığına karar vermiştir⁵³.

Anlaşılabileceği üzere, Sözleşme’nin 6. maddesinin 3 e) hükmünde güvence altına alınan “*tercüman yardımından karşılıksız yararlanma hakkı*” sadece salt ceza yargılanmalarında uygulanmamaktadır. Bu hak, ulusal hukukta “ceza yargılaması” olarak nitelendirilen yargılamalara ek olarak, yukarıda belirtilen kriterleri karşılamaları kaydıyla, Sözleşme’nin 6. maddesi anlamında “cezaî alanda kişiye karşı yöneltilmiş suçlama” kavramının kapsamına giren “*idari, disiplin, gümrük hukuku ile rekabet hukuku çerçevesinde uygulanan para cezaları ile vergi suç ve cezalarına ilişkin yargılamalarda*” da uygulanma imkânı bulabilmektedir.

⁵⁰ Öngörülen yaptırım, caydırıcı ve cezalandırıcı bir amaç taşıyor ise söz konusu kavramın kapsamında, verilen bir zararı tazmin etme amacı gütmekte ise kapsam dışında değerlendirilmelidir.

⁵¹ Özellikle bk. *Engel ve Diğerleri v. Hollanda*, §§ 82 ve 83; *Öztürk v. Almanya*, § 50; *Demicoli v. Malta*, no. 13057/87, 27 Ağustos 1991, §§ 31-34; *Ezeh ve Connors v. Birleşik Krallık* [BD], § 82; *Galstyan v. Ermenistan*, no. 26986/03, 15 Kasım 2007, § 56.

⁵² Örnek olarak bk. *Engel ve Diğerleri v. Hollanda*, § 73; *Öztürk v. Almanya*, § 53; *Ezeh ve Connors v. Birleşik Krallık* [BD], § 130.

⁵³ *Galstyan v. Ermenistan*, §§ 26, 55-60. Ayrıca bk. *Engel ve Diğerleri v. Hollanda*, §§ 82; *Ezeh ve Connors v. Birleşik Krallık* [BD], §§ 69-130.

4. Hakkın Kapsadığı Yargılama Evreleri ve İçeriği

Bilindiği gibi, ceza yargılamaları soruşturma ve kovuşturma aşamalarından oluşmaktadır. Bu açıdan irdelenmesi gereken bir konu da, tercüman yardımından yararlanma hakkının her iki yargılama aşamasını kapsayıp kapsamadığı hususudur. Eğer sadece kovuşturma aşamasını kapsamakta ise, bu durumda açıklığa kavuşturulması gereken husus, bu hak, karar dâhil kovuşturma aşamasının tamamını kapsayan bir hak mı? Yoksa sadece duruşma evresinde uygulanan bir hak mıdır? İncelenmesi gereken ikinci konu, karşılıksız olan bu hakkın avukatla sanık arasındaki iletişimi kapsayıp kapsamadığı hususudur. Son nokta ise, hakkın niteliği veya kalitesine ilişkin olup, dosyadaki tüm bilgi ve belgelerle, duruşmada konuşulanların aynen çevirisinin gerekip gerekmediği hususudur.

Mahkemede kullanılan dili anlamayan ya da konuşamayan sanık açısından bu hakkın yargılamanın hangi aşamalarını kapsadığı hususuyla ilgili olarak belirtilmelidir ki, söz konusu hakkın sadece duruşmada yararlanılacak veya kovuşturma aşamasına ilişkin işlemlerin tamamını ve soruşturma aşamasını da kapsayan bir hak olup olmadığı hususunda Sözleşme metni açık ve net bilgi içermemektedir. Sözleşme'nin 6. maddesinin 3 e) hükmünün İngilizce metninde "***mahkemede*** kullanılan dili anlamayan ya da konuşamayan" (if he cannot understand or speak the language used ***in court***) ifadesi, Fransızca metninde ise "***duruşmada*** kullanılan dili anlamayan ya da konuşamayan" (*s'il ne comprend pas ou ne parle pas la langue employée à l'audience*) ibaresi kullanılmıştır.

AIHM bu konuya ilişkin verdiği kararlarda, tercüman yardımından yararlanma hakkının kovuşturma aşamasına ek olarak, soruşturma aşamasını da kapsadığına ve hatta soruşturmanın ilk aşamasından itibaren sanığın bu haktan yararlandırılması gerektiğine hükmetmiştir. Mahkeme'ye göre, bu hak sadece yargılamanın duruşma aşamasıyla sınırlı olmayıp, sanığın adil yargılanma hakkından yararlanmasını güvence altına alacak ölçüde, anlaması gereken tüm soruşturma ve kovuşturma işlemlerinin tercüme edilmesini kapsamaktadır⁵⁴. AIHM içtihatları bir bütün olarak incelendiğinde görüle-

⁵⁴ *Luedicke, Belkacem ve Koç v. Almanya*, § 48; *Öztürk v. Almanya*, § 58; *Kamasinski v. Avusturya*, § 74; *Hermi v. İtalya* [BD], no. 18114/02, 18 Ekim 2006, § 69.

cektir ki, bu hak hazırlık soruşturması aşamasını⁵⁵ ve dolayısıyla sanığın ilk kez hâkim huzuruna çıkarıldığı aşamayı, tutukluluk incelemesini, iddianame ve yazılı delil niteliğindeki benzeri belgelerin tercüme edilmesini, duruşma aşamasını ve mahkeme kararını da kapsamaktadır⁵⁶.

İstinaf mahkemelerinin bulunduğu ülkelerde, istinaf mahkemelerinin Sözleşme'nin 6. maddesi anlamında kişiye karşı yöneltilmiş suçlamaların esasına ilişkin bir yargılama yaptıkları da dikkate alındığında, tercüman yardımından karşılıksız yararlanma hakkı bu aşamayı da kapsamalıdır⁵⁷. Gerçekten de, üç dereceli yargı sistemine (ilk derece mahkemesi, istinaf mahkemesi ve Yargıtay) sahip olan Bulgaristan'daki bir yargılamada, her üç derecede sunulan tercüme hizmetlerinin bedeli mahkûm olan başvurucudan alınmış olup, Mahkeme, bu durumun AİHS'nin 6 § 3 e) hükmünü ihlal ettiğine karar vermiştir⁵⁸. Bu karardan anlaşılacağı üzere, karşılıksız olan bu hak, Yargıtay önündeki yargılamanın özellikleri nispetinde, temyiz incelemesini de kapsar⁵⁹.

Tercüman yardımından *karşılıksız* yararlanma hakkının avukatla sanık arasındaki iletişimi kapsayıp kapsamadığı hususuyla ilgili olarak, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ("Komisyon") Avusturya'ya karşı 1975 yılında verdiği bir kararda, bu hakkın sanık ile avukatı arasındaki iletişimi kapsamadığını, Sözleşme'nin 6 § 3 e) hükmünün avukatla ilişkileri de kapsayacak şekilde geniş yorumlanamayacağını ve sadece sanık ile yargı organı arasında iletişim açısından korunan bir hak olduğunu değerlendirmiştir⁶⁰.

⁵⁵ *Diallo v. İsveç* [k.k.], § 23-25; *Şaman v. Türkiye*, §§ 29-36. Ayrıca bk. P. Leach, *Taking a case to the European Court of Human Rights*, Oxford/New York, Oxford University Press, 2011, s. 305 vd.

⁵⁶ *Kamasinski v. Avusturya*, § 76-85.

⁵⁷ Bk. A. Grotrian, *L'article 6 de la Convention européenne des droits de l'homme - Droit à un procès équitable*, Strasbourg, Édition du Conseil de l'Europe, 1992, s. 30.

⁵⁸ *Hovanesian v. Bulgaristan*, no. 31814/03, 21 Aralık 2010, §§ 48-52.

⁵⁹ Mahkeme'ye göre, temyiz başvurusunda bulunmak için kullanılacak dile ilişkin kurallar veya bu kuralların yorumu [ve uygulaması], davacının başvurabileceği bir başvuru yolunu kullanmasına engel oluşturur şekilde olmamalıdır (*Bocos-Cuesta v. Hollanda* [k.k.], no. 54789/00, 11 Mart 2003).

⁶⁰ *X v. Avusturya* [Kom. Kar.], no. 6185/73, 29 Mayıs 1975. Ayrıca bk. J. McBride, *Human rights and criminal procedure / The case law of the European Court of Human Rights*, Strasbourg, Council of Europe Publishing, 2009, s. 224 vd.

Tercüman yardımından yararlanma hakkının niteliği ya da kalitesi konusuna gelince, yargılamada kullanılan dili anlamayan ya da konuşamayan sanığa sunulacak tercüme hizmetinin etkili ve [olayın koşullarına] uygun olması gerektiği hususunda kuşku yoktur⁶¹. Ancak belirtilmelidir ki, bu hak, Mahkemece, dosyadaki her türlü resmi ya da gayri resmi belgenin veya yazılı delillerin tamamının yazılı olarak tercüme edilmesini kapsayacak şekilde geniş yorumlanmamıştır⁶². Diğer bir ifade ile, dosya kapsamında yer alan bütün bilgi ve belgelerin, *savunmadaki işlevine bakılmaksızın*, aynen tercüme edilmesini zorunlu kılmamaktadır. Suçlamalara ilişkin yapılacak savunma açısından gerekli ve somut olayın koşullarına uygun bir çevirinin yapılması yeterlidir⁶³. Mahkeme'ye göre, tercüme konusunda sanığa sunulan yardım, sanığın hangi suçlama ile suçlandığını bilmesine izin vermeli ve özellikle yargılamayı yapan mahkeme önünde, suçlamalara ilişkin olay ve olgular (maddi vakıalar) konusunda kendi versiyon ya da bakış açısını anlatma olmak üzere, suçlamalar konusunda sanığın kendisini savunmasına imkân sunmalıdır⁶⁴. Bu açıdan, özellikle suçlamalara ilişkin tüm yazılı belge ve sözlü beyanların tercümesi gerekir⁶⁵.

Her halükârda, sanığın adil yargılanma hakkını güvence altına alacak şekilde, yargılamaya ilişkin yazılı belge ve sözlü beyanların çevirisi yapılmalıdır⁶⁶. Diğer bir ifade ile, somut yargılamada sanığa sunulan tercüme hizmeti, Sözleşme'nin 6. maddesinin diğer gerekleri de dikkate alındığında,

⁶¹ J.-F. **Renucci**, § 363.

⁶² *Kamasinski v. Avusturya*, § 74.

⁶³ A. Ş. **Gözübüyük**/F. **Gölcüklü**, s. 311; S. **İnceoğlu**, *Adil Yargılanma Hakkı ve Yargı Etiği*, s. 58.

⁶⁴ *X v. Avusturya* [Kom. Kar.], no. 6185/73, 29 Mayıs 1975; *Kamasinski v. Avusturya*, § 74; *Güngör v. Almanya* [k.k.], no. 31540/96, 17 Mayıs 2001; *Protopapa v. Türkiye*, no. 16084/90, 24 Şubat 2009, § 80. Ayrıca bk. O. **Jacot-Guillarmod**, "Rights Related to Good Administration of Justice (Article 6)", in R.St.J. **Macdonald**/F. **Matscher**/H. **Petzold** (eds.), *The European System for the Protection of Human Rights*, Dordrecht/Boston/London, Martinus Nijhoff Publishers, 1993, s. 402 vd.

⁶⁵ D. **Tezcan**, "Tercümandan Yararlanma Hakkı", s. 697; D. **Tezcan**/M.R. **Erdem**/O. **Sancakdar**, s. 218.

⁶⁶ L. **Muller**, "La mise en oeuvre de la Convention en procédure pénale", in P. **Lambert** (dir.), *La mise en oeuvre interne de la Convention européenne des droits de l'homme*, Bruxelles, Édition du Jeune Barreau de Bruxelles, 1994, s. 187.

yargılamanın adil ve hakkaniyete uygun olması açısından yeterli ise, sunulan tercüme hizmeti Sözleşme'nin 6 § 3 e) hükmünün gerekleriyle uyumludur⁶⁷. Aksi halde, söz konusu hakkın ihlâl edilmiş olma ihtimali vardır.

Duruşmalarda yapılan tercümenin eş zamanlı (*simültane*) olması ya da söylenen her ifadenin aynen tercüme edilmesi zorunluluğu da yoktur⁶⁸. Sentez halinde yapılmış bir ardıl tercüme Mahkemece Sözleşme'nin 6 § 3 e) hükmü açısından yeterli bulunmuş ve söz konusu hükmün ilgili başvuruda ihlâl edilmediğine karar verilmiştir⁶⁹. AİHM'ye göre, bu hakka ilişkin düzenlemede “[yazılı] çeviri” (*translator - traducteur*) yerine “[sözlü] tercüman” (*interpreter - interprète*) terimi kullanılmış olup, dava dosyasında yer alan yazılı belgelerin sözlü tercümesi de, bazı durumlarda Sözleşme'nin 6 § 3 e) hükmünün gereklerini karşılama açısından yeterli olabilir⁷⁰.

Tercümanın nitelikleri hususuna gelince, tercüman, AİHS'nin 6. maddesi anlamında mahkemenin üyesi ya da görevlisi olmadığı için, resmen bağımsız ve tarafsız olmak zorunda değildir. Tercüman açısından temel gereklilik, sanığın savunmasını etkili bir şekilde yapmasına ve yürütmesine imkân verecek etkili bir tercüme hizmeti sunması ve tavır ve davranışlarının ya da hareketlerinin yargılamanın adillliğini olumsuz etkileyecek nitelikte olmamasıdır⁷¹. Tercümanın niteliği hususunda belirtilmelidir ki, gayri resmi ve profesyonel olmayan bir tercüme hizmetinin, bu hakkın gereklerini karşılama açısından yeterli olduğunu söylemek çok düşük bir ihtimaldir⁷².

⁶⁷ J. Callewaert, “Procès équitable et égalité entre les accusés”, *R.T.D.H.*, 1991, s. 237 vd.

⁶⁸ A. Grotrian, s. 31.

⁶⁹ *Kamasinski v. Avusturya*, §§ 82 ve 83.

⁷⁰ *Husain v. İtalya* [k.k.], no. 18913/03, 24 Şubat 2005; *Diallo v. İsveç*, § 23. Ayrıca bk. D. Spielmann, “Article 6 ECHR in Criminal Proceedings - Recent Developments”, *N.J.E.C.L.*, V. 1, No. 3, 2010, s. 302; K. Reid, s. 177.

⁷¹ *Sahin Ucak v. Birleşik Krallık* [k.k.], no. 44234/98, 24 Ocak 2002. Ayrıca bk. K. Reid, s. 176.

⁷² *Cuscani v. Birleşik Krallık* (no. 32771/96, 24 Eylül 2002) kararına konu olan olayda, İngiliz mahkemesinin, resmen atanmış tercümanın yokluğunda yapılan karar duruşmasında, dil yeteneği açısından daha önce denenmemiş sanığın kardeşinin kullanılmasını, AİHM Sözleşme'nin 6 § 3 e) hükmünün gerekleriyle uyumlu bulmamıştır (§§ 38-40). Ayrıca bk. K. Reid, s. 177.

5. Tercüman Yardımından Yararlanacak Kişiler

Sözleşme'nin 6. maddesi anlamında tercüman yardımından yararlanma hakkından kimlerin yararlanacağı da ayrıca irdelenmesi gereken konulardan biridir. Bu haktan sadece yargılamada kullanılan dili anlamayan ya da konuşamayan veya bu dilde meramını etkili bir şekilde ifade edemeyen sanıklar mı yararlanmalıdır? Yoksa yargılamada kullanılan dilde savunma yapma iradesini açıklayan her sanığın tercüman yardımından yararlanma hakkı var mıdır?

Sözleşme'nin 6. maddesinin 3 e) hükmünün metninden anlaşılın, “*yargılamada kullanılan dili anlamayan veya konuşamayan sanığın*” bir tercümanın yardımından “*karşılıksız*” yararlanma hakkına sahip olduğudur. Dolayısıyla, yargılamada kullanılan dili anlayan *ve* konuşan sanıklar, AIHS'nin 6. maddesi anlamında “*tercüman yardımından karşılıksız yararlanma*” hakkına sahip değildir. Avrupa İnsan Hakları Komisyonu⁷³ da, AIHS'nin 6 § 3 e) hükmünü bu şekilde yorumlamış olup, bu haktan sadece yargılamada kullanılan dili anlamayan veya konuşamayan sanıkların yararlanabileceğini değerlendirmiştir. Komisyon, 1983 yılında verdiği bir kararda, Fransa'da doğup büyümüş ve öğrenimini bu ülkede tamamlamış bir Fransız vatandaşının, mahkeme önünde Bretonca savunma yapma talebini reddeden Fransız

⁷³ Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, 4 Kasım 1950 tarihinde Roma'da imzalanan ve imzacı 10 devletin onaylaması sonucu [uluslararası alanda] 3 Eylül 1953 tarihinde yürürlüğe giren AIHS ile kurulmuş olup, 11 Ocak 1998 tarihinde yürürlüğe giren (Bkz. *Varnava ve Diğerleri v. Türkiye* [BD], n°s 16064/90, 16065/90, 16066/90, 16068/90, 16069/90, 16070/90, 16071/90, 16072/90 ve 16073/90, 18 Eylül 2009 § 132) ve 1 Kasım 1998 tarihinden itibaren uygulamaya konan 11 No.lu Protokol hükümleri uyarınca varlığına son verilmiştir. 1954-1998 yılları arasında 44 yıl boyunca işlev yapmış, üyeleri bağımsız ve Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nce altı yıllığına seçilen bir organ olan Komisyon'un temel işlevi, başvurularda ileri sürülen şikâyetlerin (*complaints-griefs*) kabul edilir olup olmadığına karar vermektir. Diğer bir ifade ile, Sözleşme'nin ilk halinde esas itibarıyla filraj işleviyle görevlendirilmiş, oluşum ve organizasyonu açısından “yarı yargısal” ya da “yargısal bir organa benzeyen”, “*para juridictionnel*” bir organdı (F. *Sudre*, *Droit européen et international des droits de l'homme*, s. 726). Türkiye Cumhuriyeti, AIHS'yi 4 Kasım 1950 tarihinde imzalamış olup, 18 Mayıs 1954 tarihinde onaylamıştır. Bireysel başvurular açısından Komisyon'un yetkisini 28 Ocak 1987 tarihinde, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin yargısal yetkisini ise 22 Ocak 1990 tarihinde tanımıştır.

mahkemesinin gerekçelerini yerinde bularak, başvuruçunun şikâyetini açıkça dayanaktan yoksun olduğu gerekçesiyle reddetmiştir.

Başvuruçucu bu başvuruda bir taraftan “Bretonca⁷⁴ savunma yapabilmesi için tercüman yardımından yararlandırılmadığı” gerekçesiyle AİHS’nin 6 § 3e) hükmünün, diğer taraftan da “dil ve ulusal bir azınlığa mensup olmaya dayalı ayrımcılığa tabi tutulduğu” iddiasıyla, Sözleşme’nin 14. maddesinin ihlal edildiğini ileri sürmüştür. Komisyon ise, “[ilk derece] mahkemesinin kararından şu durum açıkça anlaşılmalıdır ki, başvuruçucu Fransa’da doğmuş ve öğrenimini bu ülkede tamamlamış olup, yargılamanın yapıldığı dil olan Fransızca’yı konuşma ve anlama konusunda herhangi bir zorlukla karşılaşmamıştır. AİHS’nin 6 § 3 e) hükmünde öngörülmesi olan tercüman yardımından karşılıksız yararlanma hakkı, sadece sanığın mahkemede kullanılan dili anlayamadığı veya bu dilde meramını anlatamadığı durumlarda uygulanma imkânı bulur” gerekçesine dayanarak, söz konusu şikâyeti usulden reddetmiştir⁷⁵.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de, bu hakkın sadece yargılamada kullanılan dili anlamayan veya konuşamayan, bu dilde meramını anlatamayan sanıklara tanınmış bir hak olduğunu değerlendirmiştir⁷⁶. Mahkeme’ye göre, yargılamada kullanılan dili yeterli derecede anlayan bir sanık, ana

⁷⁴ Bretonca, Fransa’nın Britanya bölgesinde kullanılan yerel bir dildir.

⁷⁵ K. v. Fransa [Kom. Kar.], no. 10210/82, 7 Aralık 1983. Benzer Komisyon kararları için ayrıca bk. *Isop v. Avusturya* [Kom. Kar.], no. 808/60, 8 Mart 1962; *Bideault c. France* [Kom. Kar.], no. 11261/84, 6 Ekim 1986 (Tanıklara ilişkindir.); *P.C. v. Fransa* [Kom. Kar.], no. 17276/90, 13 Mayıs 1992; *Mehmet Mehdi Zana v. Türkiye* [Kom. Kar.], no. 18954/91, 21 Ekim 1993. Bazı sanıklar bazen siyasî amaçlarla, mahkemede, ülkenin resmi dili dışında, bölgesel ya da yerel bir dili veya mensup oldukları ulusal bir azınlık dilini kullanmak isteyebilmektedirler. AİHS, ulusal mahkemelerde bölgesel, yerel ya da bir azınlık dilinin kullanılmasını gerektiren herhangi bir hükme yer vermiş değildir (J.-L. Charrier, *Code de la Convention européenne des droits de l’homme*, Paris, Litec, 2005, s. 137). Benzer yönde görüş için bk. M. Özkes, *Medeni Usul Hukukunda Hukuki Dinlenilme Hakkı*, 300 ve 301. Ancak yargılamada kullanılan dilin ayrıcalıklarına hâkim olmayan bir sanığa tercüme hizmeti sunmak da yasaklanmış değildir; velev ki sanık, AİHS kriterleri açısından yeterli derecede resmi dili anlıyor ve konuşabiliyor olsun (Benzer yönde bk. J.-L. Charrier, s. 137 vd.).

⁷⁶ Bk. *Luedicke, Belkacem ve Koç v. Almanya*, § 48; *Kamasinski v. Avusturya*, § 74; *Brozicek v. İtalya*, no. 10964/84, 19 Aralık 1989, § 41; *Stanford v. Birleşik Krallık*, § 26.

dilinin yargılamada kullanılan dil olmadığını ileri sürerek, [kültürel veya politik bir nedenle] tercüman yardımından yararlanmak isteyip, Sözleşme'nin 6 § 3 e) hükmünün korumasından yararlanamaz⁷⁷.

Fiziksel özürlü olmaktan kaynaklanan anlayamama veya konuşamama durumunda bulunan bir kişi de, örneğin sağır ve/veya dilsiz de, “Sözleşme'nin 6. maddesi anlamında bir suçlama” ile karşılaştığında, tercüman yardımından karşılıksız olarak yararlanabilmelidir⁷⁸. Sağır ve dilsizlerin de, Sözleşme'nin 6 § 3 e) hükmü anlamında “yargılamada kullanılan dili anlamayan veya konuşamayanlar” kategorisinde olduğunda kuşku yoktur⁷⁹. Dolayısıyla, bir suçlama ile karşılaştıklarında, yargılamada kullanılan dili anlamayacak şekilde engelli olan sanıkları da, AIHS'nin 6 § 3 e) hükmündeki güvenceden yararlandırmak, anladıkları işaret diliyle, en azından AIHM kararlarında kapsamı belirlenmiş ölçüde, bu hakkın gereklerini onlara da sağlamak zorunludur; aksi halde söz konusu hakkın ihlal edilme ihtimali ortaya çıkar⁸⁰.

Bilindiği gibi, Türk Ceza Muhakemesi Kanununun (CMK) 202 § 2 hükmü de benzer bir güvenceye yer vermiştir⁸¹. Bu düzenlemeye göre,

⁷⁷ *Lagerblom v. İsveç*, no. 26891/95, 14 Ocak 2003, §§ 61-64; K. Reid, s. 177. Ancak yine de belirtilmelidir ki, AIHS, insan hakları alanında bir demokrasideki asgari standartlara yer vermiş olup, taraf devletler bu standartların üzerine çıkan düzenlemeleri tabii ki yapabilirler; bunun önünde hiçbir engel bulunmamaktadır. 31 Ocak 2013 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren yasal düzenleme ile CMK'nın 202. maddesine eklenen 4. fıkradaki hüküm (ana dilde savunma) bu çerçevede değerlendirilmelidir.

⁷⁸ Bk. A. Grotrian, s. 30; A.Ş. Gözübüyük/F. Gölcüklü, s. 311; O. Doğru/A. Nalbant, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıkçama ve Önemli Kararlar*, C. 1, Ankara 2012, s. 655.

⁷⁹ A. Ş. Gözübüyük/F. Gölcüklü, s. 283, 350 vd.; D. Tezcan, “Tercümandan Yararlanma Hakkı”, s. 698; D. Tezcan/M. R. Erdem/O. Sancakdar, s. 218.

⁸⁰ Benzer bir düzenleme Fransız Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 408. maddesinde de öngörülmüştür. Savunma haklarını ve yargılamanın çekişmeli olma niteliğini güçlendirmeyi amaçlayan 15 Haziran 2000 tarihli yasal değişiklik ile bugünkü şekli verilen düzenleme için bk. http://www.legifrance.gouv.fr/affichCodeArticle.do?sessionId=7BB7E9B879B42B4C96A4281194927EE9.tpdjo07v_3?cidTexte=LEGITEXT000006071154&idArticle=LEGIARTI000006576504&dateTexte=20141104&categorieLien=cid#LEGIARTI000006576504, 15 Kasım 2014; D. Tezcan, “Tercümandan Yararlanma Hakkı”, s. 699).

⁸¹ Bu konuda bk. B. Öztürk/D. Tezcan/M. R. Erdem/Ö. Sırma/Y. F. Saygılar/E. Alan, *Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku*, Ankara 2010, s. 147 vd.

“Engelli olan sanığa (...), duruşmadaki iddia ve savunmaya ilişkin esaslı noktalar, anlayabileceği biçimde anlatılır.” Bu düzenlemenin, uygulayıcılar tarafından AİHM kararları ışığında yorumlanıp uygulanması, AİHS’nin 6 § 3 e) hükmünde güvence altına alınan hakkın ihlaline yol açılmaması açısından önemlidir. Diğer bir ifade ile, CMK hükmünde ifade edilen “duruşmadaki” terimi, soruşturma aşamasını da kapsar şekilde, suçlamalar açısından önemli olan dosyadaki bütün yazılı belge ve deliller ile duruşmadaki sözlü ifadeleri kapsar şekilde yorumlanıp uygulanmalıdır.

Sanığın avukatla temsil edildiği durumlarda, yargılamada kullanılan dili avukatın anlayıp konuşabilmesi, yargılanan kişinin bu temel haktan yoksun bırakılmasına yol açmaz⁸². Bu hak, kişiye sıkı sıkıya bağlı bireysel bir hak olup, sanığın savunmasını bizzat yapma hakkını tanıyan AİHS’nin 6 § 3 c) hükmü de dikkate alındığında, başka türlü bir sonuca ulaşmak imkânsızdır. Bilindiği gibi, bir suçlama ile karşılaştığında, olay ve olgulara ilişkin yaşananları en iyi, suçlama ile itham edilen kişi anlatabilir; maddi vakıalar açısından savunmasını yine en iyi kendisi yapabilir. Ayrıca, savcılığın ve tanıkların dile getirdiği suçlamalara dayanak oluşturan maddi vakıalara karşı, olayları bizzat yaşamamış bir avukatın sanık kadar etkili savunma yapması ve bu çerçevedeki iddiaları çürütmesi de, özellikle ani cevap verilmesi gereken durumlar (örneğin duruşmalar) dikkate alındığında, zor görünmektedir. Bu nedenlerle, sanığın kendi yargılamasına etkili bir şekilde katılımını sağlayabilmek için, avukatı olsa dahi, kendisine bu hakkı tanımak ve bedeli ödetilmeksizin tercüman yardımından yararlandırmak gerekir. Mahkeme’ye göre, adil yargılanma hakkının bir unsuru olan duruşmaya katılma hakkı, sanığın duruşmadaki tartışmaları anlayabilmesini ve bu çerçevede savunmasında ileri süreceği her unsuru avukatına haber verebilmesini de gerektirir⁸³.

6. Haktan Yararlanmanın Tamamen Karşılıksız Olması

AİHS’nin 6 § 3 e) hükmünün metninde de ifade edildiği gibi, yargılamada kullanılan dili anlamayan ya da konuşamayan sanıklar tercüman

⁸² D. Tezcan, “Tercümandan Yararlanma Hakkı”, s. 696; D. Tezcan/M. R. Erdem/O. Sancakdar, s. 216; *Guide on Article 6 - Right to a Fair Trial*, Council of Europe/European Court of Human Rights, 2014, § 336 (<http://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=caselaw/analysis&c> - 15 Kasım 2014).

⁸³ *Kamasinskiv. Avusturya*, § 74; *Cuscani v. Birleşik Krallık*, § 38.

yardımdan “*karşılıksız*” olarak yararlanır. Sanığın yargılama sonunda mahkûm olması ya da beraat etmesi, bu haktan “*bedelini ödemedi*” yararlanma açısından herhangi bir fark oluşturmaz. Dolayısıyla, bir sanık yargılama sonunda mahkûm olsa da, “*tercüme için ödenen bedel*”, diğer yargılama giderlerine eklenerek, kendisinden hiçbir şekilde istenemez⁸⁴. Sanığın ödeme yapabilecek durumda olup olmaması, bu haktan karşılıksız yararlanma açısından hiçbir önem arz etmez⁸⁵. Eğer tercüme masrafları istenirse, bu durum söz konusu Sözleşme hükmünün ihlâline yol açar.

Yargılamada kullanılan dili anlamayan veya konuşamayan sanıklar açısından, tercüman yardımından yararlanma hakkının *karşılıksız* olması, mutlak niteliklidir⁸⁶. Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, mahkûm olduktan sonra tercüme masrafları hükümlüden istenmiş olan bir başvuruda, ilgili masraflar *sigorta şirketi tarafından* karşılanmış olmasına rağmen, ihlal kararı vermiş olup⁸⁷, tercüme bedeli hiçbir şekilde sanıktan istenemez.

Ancak Komisyon, Almanya’ya karşı yapılmış bir başvuruda, iki duruşmaya mazeretsiz olarak katılmayan bir İtalyan sanığa, önceden çağrılıp söz konusu duruşmalarda hazır bulunan tercümana ödenen masrafların yükletilebileceğine hükmetmiş olup, Sözleşme’nin 6 § 3 e) hükmüne ilişkin şikâyetin açıkça dayanaktan yoksun olduğuna karar vermiştir⁸⁸.

Tercüman yardımından *karşılıksız* yararlanma hakkı, yargılamada kullanılan dili anlamayan veya konuşamayan sanığa tanınmış bir hak olup, arama esnasında üzerinde ele geçirilen ve bildiği dildeki bir belgenin yargılamanın yapıldığı dile çevirisini kapsamamaktadır. Komisyon, ana dili Almanca olan bir Alman vatandaşının, Türkiye’de aranması esnasında

⁸⁴ Özellikle bk. *Luedicke, Belkacem ve Koç v. Almanya*, §§ 40-50; *Öztürk v. Almanya*, § 58; *Waldberg v. Türkiye* [Kom. Kar.], no. 22909/936, 4 Eylül 1996. Bu konuda ayrıca bk. J. Mauro, “Les frais de traduction peuvent-ils entrer en dépens à la charge de la personne condamnée par une juridiction répressive”, *G.P.*, 27-29 avril 1986, s. 4 ve 5.

⁸⁵ O. Doğru/A. Nalbant, s. 655.

⁸⁶ D. Tezcan/M. R. Erdem/O. Sancakdar/R. M. Önok, *İnsan Hakları El Kitabı*, Ankara 2011, s. 268; K. Reid, s. 176.

⁸⁷ *Akdoğan v. Almanya* [Kom. Rap.], no. 11394/85, 5 Temmuz 1988. Ayrıca bk. *Isyar v. Bulgaristan*, §§ 45-49; K. Reid, s. 176 vd.

⁸⁸ *Fedele v. Almanya* [Kom. Kar.], no. 11311/84, 9 Aralık 1987.

üzerinde bulunan Almanca belge ve kasetlerin (delillerin), aleyhine açılan kamu davasında Türkçeye çevirisi sonucu ortaya çıkan tercüme masraflarının kendisinden alınmasının, Sözleşme'nin 6 § 3 e)hükmüne aykırılık oluşturmadığına karar vermiştir⁸⁹.

7. Taraf Devletlerin Üzerlerine Düşen Pozitif Yükümlülükler

AİHM'ye göre, AİHS'nin oluşturduğu sistem, Sözleşme'nin 6. maddesinde öngörülen hakların etkili bir şekilde güvence altına alınabilmesi için, taraf devletlerin bazı durumlarda pozitif tedbirler almasını zorunlu kılmaktadır⁹⁰. Adil yargılanma hakkının bir unsuru olan hâkim huzuruna çıkma ve hâkim tarafından dinlenilme hakkının⁹¹ teorik veya hayali bir hak olarak kalmaması için, taraf devletler, yargı sistemlerini, adil yargılanma hakkının gereklerine uygun şekilde organize edip düzenleme yükümlülüğü altındadır. Ayrıca, sanığın fiziksel olarak yargılamada bulunmasını ve aktif olarak yargılamaya katılmasını⁹² sağlamak için durumun gerektirdiği pozitif tedbirler almak da devletlerin yükümlülüğündedir.

Sözleşme'ye taraf devletler, yargılamada kullanılan dili anlamayan ya da konuşamayan sanığın tercüman yardımından gerçek anlamda yararlanmasını sağlayabilmek için bazı pozitif tedbirler de almak zorundadır⁹³. Öncelikle, yargılamayı yapan ulusal hâkim, sanığa da danışarak, tercüman yardımına ihtiyacı olup olmadığını araştırmalı ve ihtiyaç duymakta ise bir tercüman atamalıdır. Sanık, bir avukatla temsil edilmekte ve hâkim, avukatın

⁸⁹ *Waldberg v. Türkiye* [Kom. Kar.], no. 22909/93, 4 Eylül 1996.

⁹⁰ *Artico v. İtalya*, no. 6694/74, 13 Mayıs 1980, § 36.

⁹¹ Hukuki dinlenilme hakkı konusunda gbi bk. M. Özekes, *Medeni Usul Hukukunda Hukuki Dinlenilme Hakkı*, Ankara 2003.

⁹² AİHM'ye göre, adil yargılanma hakkının, yargılanan kişiye, yargılandığı davaya gerçek anlamda katılma hakkını da tanıdığına kuşku yoktur. Bu hak, kural olarak yargılamaya (duruşmalara) eşlik etmenin yanı sıra, tartışmaları anlayabilme ve takip edebilmeyi de içermektedir (*Colozza v. İtalya*, §§ 27 ve 32; *Barberà, Messegué ve Jabardo v. İspanya*, § 78; *Stanford v. Birleşik Krallık*, § 26).

⁹³ Aslında, avukat yardımından yararlanma hakkında olduğu gibi bu hak da, niteliği gereği pozitif bir yükümlülüğün sunulması şeklinde ortaya çıkmakta ve adil yargılanma hakkının gereklerinin somut olarak güvence altına alınmasına imkân vermektedir (F. Sudre, *La Convention européenne des droits de l'homme*, Paris, PUF, 2005, s. 100).

da sanıkla iletişimde zorluklar yaşadığı hususundan haberdar edilmiş ise, sanığın tercüme hizmetine ihtiyacı bulunup bulunmadığını kontrol etmeli ve tercüman atanmayacak ise, bu durumun, sanığın tartışmalara tam olarak katılmasına zarar vermeyeceğinden emin olmalıdır⁹⁴.

Belirtilmelidir ki, adil bir yargılama yapmanın nihai sorumlusu yargılamayı yapan mahkemeler olup⁹⁵, sanığın tercümana ihtiyaç duyup duymadığı hususundaki denetim görevi de onlara aittir. Hâkim, sanığın kullanılan dili anlayıp anlayamadığını kontrol etmeli, yargılamada kullanılan dili anlamadığından veya bu dili yeterli derecede bilmediğinden haberdar olduğu veya şüpheye düştüğü anda, bu yükümlülüğünün gereğini, sanığın takdirine bırakmadan, yerine getirmelidir. Aksi halde, Sözleşme'nin 6 § 3 e) hükmünün gerekleri karşılanmamış olur⁹⁶. Kanaatimizce, başvuruçunun bu haktan yararlanabilmesi için, talepte bulunması şart değildir⁹⁷. Hâkim, bir sanığın yargılamada kullanılan dili [gerektiği ölçüde] anlamadığı ya da konuşmadığı hususunda şüpheye düşerse, [kendiliğinden] harekete geçerek araştırma yapmalı ve sanığın gerçekten de anlama veya meramını anlatma hususunda yetersiz olduğunu tespit ederse, sanığa tercüman atmalıdır.

Bu hak açısından Sözleşme'ye taraf devletlerin yargı organlarının yükümlülüğü tercüman tayin etmekle sona ermemekte; gerektiğinde bu hakkın gerçek anlamda ve etkili bir şekilde uygulamaya geçirilmesini sağlamak için⁹⁸, sunulan tercüme hizmetlerinin kalitesi üzerinde belirli bir denetim

⁹⁴ *Cuscaniv. Birleşik Krallık*, § 38.

⁹⁵ *Katritsch v. Fransa*, no. 22575/08, 4 Kasım 2010, § 44.

⁹⁶ *Cuscani v. Birleşik Krallık*, §§ 38 ve 39. Ayrıca bk. J. McBride, s. 225 vd.

⁹⁷ En temel sanık haklarından biri olan tercüman yardımından yararlanma hakkı açısından her ne kadar bu değerlendirme doğru olsa da, AİHM'ye başvuru yapılması durumunda, eğer iç hukukta hiçbir organ önünde bu haktan yararlanma talebinde bulunulmamış ise, AİHM'nin söz konusu şikâyeti, "iç hukuk yolları tüketilmediği gerekçesiyle" reddetme ihtimali yüksektir. Bu nedenle, başvuruçular açısından doğru olan, ulusal yargı organları önünde her halükarda tercüman yardımından yararlanma talebinde bulunmaktır (Talepte bulunulmadığı için, belirtilen gerekçe ile reddedilen başvurular için örnek olarak bk. *Conde v. Fransa* [k.k.], no. 52878/99, 24 Ekim 2000; *Puelinckx v. Belçika* [k.k.], no. 49104/99, 18 Eylül 2001; *Tabai v. Fransa* [k.k.], no. 73805/01, 17 Şubat 2004).

⁹⁸ Tercüme hizmeti, pratikte somut olayın koşullarına uygun ve etkili bir şekilde sunulmalıdır (J.-C. Soyser/M. de Salvia, "Article 6", in L.-E. Pettiti/E. Decaux/P.-H.

görevini de gerektirmektedir⁹⁹. AIHM'ye göre, yetkili makamların pozitif yükümlülüğü, uyarıldıkları takdirde, tercüme hizmetlerinin [kalitesi ve] yeterliliği üzerinde belirli bir derecede denetim yapmaya varır şekilde geniş anlaşılmalıdır¹⁰⁰. Denetim hususunda belirtilmelidir ki, öncelikle tercüme hizmetinin bu konuda yetenekli ve ehil (profesyonel) kişilerce verilmesi sağlanmalıdır. Yeterli ve gerektiği gibi tercüme hizmeti sunamayan tercümanın, tercüme hususunda yetenekli diğer biriyle değiştirilmesi gerekebilir¹⁰¹.

Atılı suçların niteliği veya ulusal makamların bildirdiği bilgilerin karmaşıklığı, duruşma salonunda yapılacak tartışmalar açısından yargılamada kullanılan dilin *derinlemesine* bilinmesini gerektirmekte ise, yargıç, söz konusu dili bilse de inceliklerine hâkim olmayan sanığa, tartışmalara tam katılımını sağlayabilmek için tercüman tayin etmelidir¹⁰².

Bütün bu belirtilenlerden anlaşılacağı üzere, ulusal yargıçlar, sanığın yargılamada kullanılan dili anlama veya konuşma hususundaki yeterliliğini kararlaştırma aşamasında, "*dar ve keyfiliğe kaçmayacak oranda*" belirli bir takdir yetkisine sahiptir.

SONUÇ

AIHS'de en temel sanık hakları arasında sayılmış olan tercüman yardımından *karşılıksız* yararlanma hakkı, anlama veya meramını anlatma bakımından sorunlar yaşayan sanığın [diğer]savunma hakları açısından anahtar niteliğinde bir haktır. Bu hak ceza yargılamalarında sanığın adil yargılanması için son derece önemli bir role sahip olup, bu güvenceyi yargılamanın dilini anlamayan ya da kendisini bu dilde etkili bir şekilde ifade edemeyen sanıklara sunmak, yargılamayı yapan yargı organının görevidir.

Imbert (dir.), *La Convention européenne des droits de l'homme - Commentaire article par article*, Paris, Economica, 1999, s. 278; *Kamasinski v. Avusturya*, § 74).

⁹⁹ H. **Tigroudja**, "La défense du terroriste dans l'Etat de droit", in L. **Hennebel/D. Vandermeersch** (dir.), *Juger le terrorisme dans l'Etat de droit*, Bruxelles, Bruylant, 2009, s. 235.

¹⁰⁰ *Kamasinski v. Avusturya*, § 74.

¹⁰¹ Bk. A. **Grotian**, s. 31.

¹⁰² *Hermiv. İtalya* [BD], § 71; *Katritsch v. Fransa*, § 41; *Şaman v. Türkiye*, § 30; *mutatis mutandis*, *Güngör v. Almanya* [k.k.]; *Guide on Article 6 - Right to a Fair Trial*, § 348.

Sözleşme'nin 6 § 3 e) hükmünde açıkça belirtildiği gibi, tercüman yardımından yararlanma hakkı, yargılamada kullanılan dili anlamayan **ya da** konuşamayan sanığa tanınmış bir haktır. “*Ya da*” bağlacından, kullanılan dili anlaşılmayan veya meramını gerektiği gibi ifade edemeyen sanığa da bu hakkın tanınması gerektiği sonucu çıkmaktadır. Bir yabancı dili sonradan öğrenen herkesin bildiği gibi, bir dili anlamak ile bu dilde kendini etkili bir şekilde ifade etmek farklı şeylerdir. Dolayısıyla, sanığın adil yargılanma hakkından etkili bir şekilde yararlanmasını güvence altına almak için, ulusal yargı organları şüpheli durumlarda sanık lehine karar vermeli ve sanığa bu temel hakkın gereklerini sunmalıdır¹⁰³. Sanığın söz konusu dili anlamadığı veya konuşamadığının açık olduğu durumlarda, tercüman hizmeti sunulmasının zorunlu olduğu zaten tartışmasızdır.

Tercüman yardımından yararlanma talebinin olduğu her durumda, talep sahibinin yargılamada kullanılan dili anlayıp anlamadığı ve bu dilde meramını etkili bir şekilde ifade edip edemediği titizlikle ve somut olgulara dayalı olarak araştırılarak karar verilmelidir. Eğer talep reddedilecek ise, sanığın söz konusu dili anladığı **ve** bu dilde meramını etkili bir şekilde ifade edebildiği, somut olgulara dayalı olarak belirtilmeli ve dolayısıyla talebin ret sebepleri açıkça ifade edilmelidir. Örneğin, “*sanığın yargılanmanın yapıldığı ülkede doğup büyüdüğü, ilk, orta ve/veya yüksek öğrenimi bu ülkede tamamladığı*” veya “*halen yurt dışında ikâmet ediyor olmasına rağmen 18 yaşına kadar söz konusu ülkede büyüdüğü ve ilk ve orta öğrenimini bu ülkede tamamladığı ve dolayısıyla mahkemede kullanılan dili anlayıp konuşabildiği*” belirtilerek, objektif üçüncü kişileri ikna edecek gerekçelere dayanılarak talep reddedilebilir. Ya da “*sanığın polis ifadesinde hiçbir zorlukla karşılaşmadan yargılanmanın yapıldığı dilde ifade verdiği, savcılık ifadesinde de aynı dilde savunma yaptığı ilgili sorgu tutanaklarından açıkça anlaşıl-makta olup, sanığın yargılamada kullanılan dili etkin bir şekilde anlayıp konuşabildiğinde kuşku bulunmadığından talebin reddine*” şeklinde, somut olgulara dayanılarak karar verilebilir¹⁰⁴. Avrupa İnsan Hakları Komisyonu *Mehmet Mehdi Zana v. Türkiye* başvurusunda, ilgilinin geçmişte bir süre

¹⁰³ Bu konuda özellikle bk. *Cuscani v. Birleşik Krallık*, §§ 38-40; *Şaman v. Türkiye*, §§ 29-37.

¹⁰⁴ Benzer bir karar için bk. *Tabai v. Fransa* [k.k.], no. 73805/01, 17 Şubat 2004.

Diyarbakır belediye başkanı sıfatıyla “kamusal görevler üstlenmiş olduğunu ve bu durumun iyi derecede Türkçe bilme açısından karine oluşturduğunu” ifade ederek, şikâyetin açıkça dayanaktan yoksun olduğuna karar vermiştir¹⁰⁵.

Ancak, sadece bir ülkede doğup büyüme, o ülkede kullanılan dili anlamak **ve** konuşmak açısından her zaman yeterli olmayabilir. Ana dili farklı olan bir sanık, büyüdüğü ülkenin sokaklarında konuşulan dili anlayabilir; fakat eğer ilkokula dahi gitmemiş ise, meramını aynı dilde etkili bir şekilde ifade edemeyebilir. Hatırlatılmalıdır ki, AİHS m. 6 § 3 e) hükmünün uygulanması için sanığın yabancı olması gerekmemektedir¹⁰⁶. Bu durumda, karşılıksız tercüman yardımından yararlanma hakkının en temel bir sanık hakkı olduğu da göz önünde bulundurularak, ilgili sanığı bu temel haktan yararlandırmak gerektiği kanaatini taşımaktayız. Bu temel hakkın dar yorumlanması, hakkın amacı ve varlık nedeniyle uyumlu olmaz. AİHM’ye göre, adil yargılanma hakkı demokratik bir toplumda o kadar önemli bir yere sahiptir ki, AİHS’nin 6. maddesinin dar yorumlanması bu maddenin amacı ve konusuyla bağdaşmaz¹⁰⁷.

¹⁰⁵ *Mehmet Mehdi Zana v. Türkiye* [Kom. Kar.], no. 18954/91, 21 Ekim 1993.

¹⁰⁶ Bk. O. **Doğru/A. Nalbant**, s. 655.

¹⁰⁷ Özellikle bk. *Delcourt v. Belçika*, no. 2689/05, 17 Ocak 1970, § 25; *Ramanauskas v. Litvanya* [BD], no. 74420/01, 5 Şubat 2008, § 53.

Kaynakça

1. Kitap ve Makaleler

- Akillođlu, T.**; İnsan Hakları - I - Kavram, Kaynaklar ve Koruma Sistemleri, Ankara 1995.
- Berger, V.**; Jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme, Paris, Daloz, 2000.
- Callewaert, J.**; "Procès équitable et égalité entre les accusés", R.T.D.H., 1991, s. 237 vd.
- De Gouttes, R.**; "Article 5 § 2", in L.-E. **Pettiti**, E. **Decaux** ve P.-H. **Imbert** (dir.), La Convention européenne des droits de l'homme – Commentaire article par article, Paris, Economica, 1999, s. 203-210.
- De Salvia, M.**; Compendium de la CEDH : Les principes directeurs de la jurisprudence relative à la Convention européenne des droits de l'homme - Jurisprudence 1960 à 2002, Vol. 1, Kehl/Strasbourg/Arlington, Va (USA), Engel, 2003.
- Doğru, O./Nalbant, A.**; İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıkçama ve Önemli Kararlar, C. 1, Ankara 2012.
- Duffy, P. J.**; "Luedicke, Belkacem and Koç : a discussion of the case and of certain questions raised by it", H.R.R., 1979, s. 98-128.
- Ergec, R.**; Protection européenne et internationale des droits de l'homme, Bruxelles, Bruylant, 2004.
- Eshylle, J. F.**; "L'interprète en matière pénale", R.S.C.D.P.C., no. 2, Sirey, avril-juin 1992.
- Gouttenoire, A.**; "La comparution personnelle et le droit à l'assistance d'un défenseur", in F. **Sudre**, J.-P. **Marguenaud**, J. **Andriantsimbazovina**, A. **Gouttenoire** ve M. **Lavinet**, Lesgrandsarrêts de la Cour européenne des droits de l'homme, Paris, PUF, 2009, s. 385 vd.
- Gouttenoire, A.**; "Le droit de participer à son procès", in F. **Sudre**, J.-P. **Marguenaud**, J. **Andriantsimbazovina**, A. **Gouttenoire** ve M.

- Levinet**, Les grands arrêts de la Cour européenne des Droits de l'Homme, Paris, PUF, 2009, s. 387 vd.
- Gözübüyük**, A. Ş./**Gölcüklü**, F.; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması - Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yetkisi, Ankara 2011.
- Grottrian**, A.; L'article 6 de la Convention européenne des droits de l'homme - Droit à un procès équitable, Strasbourg, Édition du Conseil de l'Europe, 1992.
- Guide on Article 6 - Right to a Fair Trial, Council of Europe/European Court of Human Rights, 2014 (<http://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=caselaw/analysis&c>).
- İnceoğlu**, S.; Adil Yargılanma Hakkı ve Yargı Etiği, Ankara 2007.
- İnceoğlu**, S.; İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı - Kamu ve Özel Hukuk Alanlarında Ortak Yargısal Hak ve İlkeler, İstanbul 2008.
- Jacot-Guillarmod**, O.; "Rights Related to Good Administration of Justice (Article 6)", in R. St.J. **Macdonald**, F. **Matscher** ve H. **Petzold** (eds.), The European System for the Protection of Human Rights, Dordrecht/Boston/London, Martinus Nijhoff Publishers, 1993, s. 402 vd.
- Janis**, M. W./**Kay**, R. S./**Bradley**, A. W.; European Human Rights Law, Oxford/New York, Oxford University Press, 2008.
- Koering-Joulin**, R.; "Article 5 § 4", in L.-E. **Pettiti**, E. **Decaux** ve P.-H. **Imbert** (dir.), La Convention européenne des droits de l'homme - Commentaire article par article, Paris, Economica, 1999, s. 229-233.
- Lambert**, P.; "La mise en oeuvre de la Convention européenne des droits de l'homme dans le contentieux administratif" in P. **Lambert** (dir.), La mise en oeuvre interne de la Convention européenne des droits de l'homme, Bruxelles, Éd. Du Jeune Barreau de Bruxelles, 1994.
- Leach**, P.; Taking a case to the European Court of Human Rights, Oxford/New York, Oxford University Press, 2011.
- Marguénaud**, J.-P.; La Cour européenne des droits de l'homme, Paris, PUF, 2010.

- Mauro, J.**; “Les frais de traduction peuvent-ils entrer en dépens à la charge de la personne condamnée par une juridiction répressive”, G.P., 27-29 avril 1986.
- Mcbride, J.**; Human rights and criminal procedure/The caselaw of the European Court of Human Rights, Strasbourg, Council of Europe Publishing, 2009.
- Muller, L.**; “La mise en oeuvre de la Convention en procédure pénale”, in P. **Lambert** (dir.), La mise en oeuvre interne de la Convention européenne des droits de l’homme, Bruxelles, Édition du Jeune Barreau de Bruxelles, 1994.
- Öncü, M.**; “AIHS’nin 6. Maddesinin 1. Paragrafının Kapsamı ve Bu Hükümde Güvence Altına Alınan Bazı Temel Hak ve İlkeler”, in M. **Sağlam**, S. **Gülener** ve R. **Kaplan** (ed.), Bireysel Başvuru Yuvarlak Masa Toplantıları, C. II, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara 2014, s. 657-691.
- Öncü, M.**; La fonction publique et l’article 6 de la Convention européenne des droits de l’homme, Bruxelles, Bruylant/Nemesis, 2004.
- Özekes, M.**; Medeni Usul Hukukunda Hukuki Dinlenilme Hakkı, Ankara, 2003.
- Özekes, M.**; “Üst Derece Mahkemeleri Kararlarında Gerekçe”, in Türkiye’de İstinaf Mahkemelerinin Kurulmasından Sonra Yargıtay’ın Rolü Konferansı, Adalet Bakanlığı Yayını, Ankara 2007, s. 72 vd.
- Öztürk B./Tezcan, D./Erdem, M. R./Sırma, Ö./Saygılar, Y. F./Alan, E.**; Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, Ankara 2010.
- Pelloux, R.**; “Trois affaires allemandes devant la Cour européenne des droits de l’homme”, A.F.D.I., 1979, 354 ve 355.
- Reid, K.**; A practitioner’s guide to the European Convention on Human Rights, London, Sweet&Maxwell, 2012.
- Renucci, J.-F.**; Droit européen des droits de l’homme, Paris, L.G.D.J., 2007.
- Soyer, J.-C./De Salvia, M.**; “Article 6”, in L.-E. **Pettiti**, E. **Decaux** ve P.-H. **Imbert** (dir.), La Convention européenne des droits de l’homme - Commentaire article par article, Paris, Economica, 1999, s. 239 vd.

- Spielmann**, D.; “Article 6 ECHR in Criminal Proceedings - Recent Developments”, N.J.E.C.L., V. 1, No. 3, 2010.
- Sudre**, F.; La Convention européenne des droits de l’homme, Paris, PUF, 2005.
- Sudre**, F.; Droit européen et international des droits de l’homme, Paris, PUF, 2011.
- Stanfield**, P.; “Right to free assistance of an interpreter in judicial proceedings concerning a “regulatory offence”/“Öztürk case”, H.R.L.J., 1984, s. 293-311.
- Tezcan**, D.; “Tercümandan Yararlanma Hakkı”, AÜSBFD (Prof. Dr. Cemal Mihçioğlu’na Armağan), C. 52, S. 1-4, 1997, s. 693 vd.
- Tezcan**, D./**Erdem**, M. R./**Sancakdar**, O.; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, Ankara 2004.
- Tezcan**, D./**Erdem**, M. R./**Sancakdar**, O./**Önok**, R. M.; İnsan Hakları El Kitabı, Ankara 2011.
- Tigroudja**, H.; “La défense du terroriste dans l’Etat de droit”, in L. **Hennebel** ve D. **Vandermeersch** (dir.), Juger le terrorisme dans l’Etat de droit, Bruxelles, Bruylant, 2009.
- Wachsmann**, P.; Les Droits de l’Homme, Paris, Dalloz, 2008.
- White**, R./**Ovey**, C.; The European Convention on Human Rights, Oxford/New York, Oxford University Press, 2010.

2. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları

- A.D. ve Diğerleri v. Türkiye, no. 22681/09, 22 Temmuz 2014.
- Airey v. İrlanda, no. 6289/73, 9 Ekim 1979.
- Al-Khawaja ve Tahery v. Birleşik Krallık [BD], no. 26766/05 22228/06, 15 Aralık 2011.
- Altınok v. Türkiye, no. 31610/08, 29 Kasım 2011.
- A.M. v. İtalya, no. 37019/97, 14 Aralık 1999.
- Artico v. İtalya, no. 6694/74, 13 Mayıs 1980.
- Assenov ve Diğerleri v. Bulgaristan, no. 24760/94, 28 Ekim 1998.

- Barberà, Messegué ve Jabardo v. İspanya, no. 10590/83, 6 Aralık 1988.
- Bendenoun v. Fransa, no. 12547/86, 24 Şubat 1994.
- Bocos-Cuesta v. Hollanda [k.k.], no. 54789/00, 11 Mart 2003.
- Brannigan ve McBride v. Birleşik Krallık, nos. 14553/89 ve 14554/89, 26 Mayıs 1993.
- Brincat v. İtalya, no. 13867/88, 26 Kasım 1992.
- Brogan ve Diğerleri v. Birleşik Krallık, 29 Kasım 1988.
- Brozicek v. İtalya, no. 10964/84, 19 Aralık 1989.
- Campbell ve Fell v. Birleşik Krallık, nos. 7819/77 ve 7878/77, 28 Haziran 1984.
- Chamaiev ve Diğerleri v. Gürcistan ve Rusya, no. 36378/02, 12 Nisan 2005.
- Colozza v. İtalya, no. 9024/80, 12 Şubat 1985.
- Conde v. Fransa [k.k.], no. 52878/99, 24 Ekim 2000.
- Conka v. Belçika, no. 51564/99, 5 Şubat 2002.
- Cuscani v. Birleşik Krallık, no. 32771/96, 24 Eylül 2002.
- Çatal v. Türkiye, no. 26808/08, 17 Nisan 2012.
- Delcourt v. Belçika, no. 2689/05, 17 Ocak 1970.
- Demicoli v. Malta, no. 13057/87, 27 Ağustos 1991.
- De Wilde, Ooms ve Versyp v. Belçika, nos. 2832/66 2835/66 2899/66, 18 Haziran 1971.
- Diallo v. İsveç [k.k.], no. 13205/07, 5 Ocak 2010.
- D.N. v. İsviçre [BD], no. 27154/95, 29 Mart 2001.
- Einhorn v. Fransa [k.k.], no. 71555/01, 16 Ekim 2001.
- Engel ve Diğerleri v. Hollanda, nos. 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72 ve 5370/72, 8 Haziran 1976.
- Erişen ve Diğerleri v. Türkiye, no. 7067/06, 3 Nisan 2012.
- Ezeh ve Connors v. Birleşik Krallık [BD], 39665/98 ve 40086/98, 9 octobre 2003.

- Fox, Campbell et Hartley v. Birleşik Krallık, nos. 12244/86 12245/86 12383/86, 30 Ağustos 1990.
- Funke v. Fransa, no. 10588/83, 25 Şubat 1993.
- Galstyan v. Ermenistan, no. 26986/03, 15 Kasım 2007.
- Güngör v. Almanya [k.k.], no. 31540/96, 17 Mayıs 2001.
- Haralampiev v. Bulgaristan, no. 29648/03, 24 Nisan 2012.
- Hermi v. İtalya [BD], no. 18114/02, 18 Ekim 2006.
- HirsiJamaa ve Diğerleri v. İtalya [BD], no. 27765/09, 23 Şubat 2012.
- Hovanesian v. Bulgaristan, no. 31814/03, 21 Aralık 2010.
- Husain v. İtalya [k.k.], no. 18913/03, 24 Şubat 2005.
- Imbrioscia v. İsviçre, no. 13972/88, 24 Kasım 1993.
- Isyar v. Bulgaristan, no. 391/03, 20 Kasım 2008.
- Jussila v. Finlandiya [BD], no. 73053/01, 23 Kasım 2006.
- Kamasinski v. Avusturya, no. 9783/82, 19 Aralık 1989.
- Kampanis v. Yunanistan, no. 17977/91, 13 Temmuz 1995.
- Katritsch v. Fransa, no. 22575/08, 4 Kasım 2010.
- Knebl v. Çek Cumhuriyeti, no. 20157/05, 28 Ekim 2010.
- Kress v. Fransa [BD], no. 39594/98, 7 Haziran 2001.
- Lagerblom v. İsveç, no. 26891/95, 14 Ocak 2003.
- Luedicke, Belkacem ve Koç v. Almanya, nos.6210/73, 6877/75 ve 7132/75, 28 Kasım 1978.
- Mamatkoulov ve Askarov v. Türkiye [BD], nos.46827/99 ve 46951/99, 4 Şubat 2005.
- Marzohl v. İsviçre [k.k.], no. 24895/06, 6 Mart 2012.
- McKay v. Birleşik Krallık, no. 543/03, 3 Ekim 2006.
- McMichael v. Birleşik Krallık, no. 16424/90, 24 Şubat 1995.
- Medvedyev ve Diğerleri v. Fransa [BD], no. 3394/03, 29 Mart 2010.
- Meftah ve Diğerleri. Fransa [BD], nos. 32911/96, 35237/97 ve 34595/97, 26 Temmuz 2002.
- Megyeri v. Almanya, no. 13770/88, 12 Mayıs 1992.

- Miran v. Türkiye, no. 43980/04, 21 Nisan 2009.
- Murray v. Birleşik Krallık [BD], no. 14310/88, 28 Ekim 1994.
- Nideröst-Huber v. İsviçre, no. 18990/91, 18 Şubat 1997.
- Nikolova v. Bulgaristan [BD], no. 31195/96, 25 Mart 1999.
- Öztürk v. Almanya, no. 8544/79, 21 Şubat 1984.
- Protopapa v. Türkiye, no. 16084/90, 24 Şubat 2009.
- Puelinckx v. Belçika [k.k.], no. 49104/99, 18 Eylül 2001.
- Ramanauskas v. Litvanya [BD], no. 74420/01, 5 Şubat 2008.
- Reinhardt ve Slimane-Kaïd v. Fransa, nos. 23043/93 ve 22921/93, 31 Mart 1998.
- Reinprecht v. Avusturya, no. 67175/01, 15 Kasım 2005.
- Ruiz-Mateos v. İspanya, no. 12952/87, 23 Haziran 1993.
- Sağır v. Türkiye, no. 37562/02, 19 Ekim 2006.
- Sahin Ucak v. Birleşik Krallık [k.k.], no. 44234/98, 24 Ocak 2002.
- Saïdi v. Fransa, no. 14647/89, 20 Eylül 1993.
- Salabiaku v. Fransa, no. 10519/83, 7 Ekim 1988.
- Salduz v. Türkiye [BD], no. 36391/02, 27 Kasım 2008.
- Schiesser v. İsviçre, no. 7710/76, 4 Aralık 1979.
- Sejdovic v. İtalya [BD], no. 55581/00, 1 Mart 2006.
- S.N. v. İsveç, no. 34209/96, 2 Temmuz 2002.
- Stanford v. Birleşik Krallık, no. 16757/90, 23 Şubat 1994.
- Stoichkov v. Bulgaristan, no. 9808/02, 24 Mart 2005.
- Svipsta v. Letonya, no. 66820/01, 9 Mart 2006.
- Şaman v. Türkiye, no. 35292/05, 5 Nisan 2011.
- Tabai v. Fransa [k.k.], no. 73805/01, 17 Şubat 2004.
- Tymoshenko v. Ukrayna, no. 49872/11, 30 Nisan 2013.
- Van der Leer v. Hollanda, no. 11509/85, 21 Şubat 1990.

- Varnava ve Diğerleri v. Türkiye [BD], nos 16064/90, 16065/90, 16066/90, 16068/90, 16069/90, 16070/90, 16071/90, 16072/90 ve 16073/90, 18 Eylül 2009.
- Vaudelle v. Fransa, no. 35683/97, 30 Ocak 2001.
- Vermeulen v. Belçika, no. 19075/91, 20 Şubat 1996.
- Włoch v. Polonya, no. 27785/95, 19 Ekim 2000.
- X. v. Birleşik Krallık, no. 7215/75, 15 Kasım 1981.

3. Avrupa İnsan Hakları Komisyonu Kararları

- *Akdoğan v. Almanya* [Kom. Rap.], no. 11394/85, 5 Temmuz 1988.
- *Bideault c. France* [Kom. Kar.], no. 11261/84, 6 Ekim 1986.
- *Fedele v. Almanya* [Kom. Kar.], no. 11311/84, 9 Aralık 1987.
- *Isop v. Avusturya* [Kom. Kar.], no. 808/60, 8 Mart 1962.
- *K. v. Fransa* [Kom. Kar.], no. 10210/82, 7 Aralık 1983.
- *Mehmet Mehdi Zana v. Türkiye* [Kom. Kar.], no. 18954/91, 21 Ekim 1993.
- *P.C. v. Fransa* [Kom. Kar.], no. 17276/90, 13 Mayıs 1992.
- *Société Stenuit v. Fransa* [Kom. Kar.], no. 11598/85, 30 Mayıs 1991.
- *S.R. v. İtalya* [Kom. Kar.], no. 33212/96, 14 Ocak 1998.
- *Van Kuijk v. Yunanistan* [Kom. Kar.], no. 14986/89, 3 Temmuz 1991.
- *X v. Avusturya* [Kom. Kar.], no. 6185/73, 29 Mayıs 1975.
- *Waldberg v. Türkiye* [Kom. Kar.], no. 22909/936, 4 Eylül 1996.

Kısaltmalar

A.F.D.I.	: Annuaire français de droit international
AÜSBFD	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
BD	: AİHM Büyük Daire kararı
bk.	: Bakınız
C.	: Cilt
dir.	: Sous la direction de
ed.	: Editör
eds.	: Editors
gbi bk.	: Geniş bilgi için bakınız
G.P.	: Gazette du Palais
H.R.L.J.	: Human Rights Law Journal
H.R.R.	: The Human Rights Review
k.k.	: Kabul edilebilirliğe ilişkin AİHM kararı
Kom. Kar.	: Avrupa İnsan Hakları Komisyonu kararı
N.J.E.C.L.	: The New Journal of European Criminal Law
no.	: Başvuru numarası
No.	: Number
nos.	: Başvuru numaraları
R.S.C.D.P.C.	: Revue de science criminelle et de droit pénal comparé
R.T.D.H.	: Revue trimestrielle des droits de l'homme
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
v.	: Versus (...e karşı)
V.	: Volume
vd.	: Ve devamı